Haáz Rezsõ Múzeum Tudományos Könyvtára, Székelyudvarhely

3609
726 I
1

A' MARHÁK

Körül való Auſtriai rend-tartás

Melly-is

Az 1729, és 1730. Eſztendökben uralkodott

MARHA-DÖG

Alkalmatoſságával az Uraságok Gondviſelöjök, Tifztartójok által bé-adott tudóſittáſokból ſzerkeztetett egyben.

És hogy egyſſersmind

Az ennekutánna elö-fordulható

MARHA-DÖGBEN,

Mind a' *Præſervativa*, az-az: meg-elözö, mind a' *Cura*ló, az-az: Orvosló Eſzközökkel miként kellyen a' MARHÁK körül bánni.

Az

Ditsöſségeſen Uralkadó Csáſzári-Felség által, az Uraság és Szegénység haſznára ki-adatott:

Nyomtatott Bétsben, JOHANN PÉTER GHALEN, a' Felséges Römai Csáſzár és *Catholicus* Király Udvari Typografuſſa által 1730.

* * *

Moſt újjabban Németböl Magyarra fordítván Gróff B. J. SZÉKELY ÁDÁM által: Nyomt.

SZEBENBEN:

SÁRDI SAMUEL által 1763-dik Eſztendöben.

Haáz Rezsõ Múzeum Tudományos Könyvtára, Székelyudvarhely

07070

Haáz Rezsõ Múzeum Tudományos Könyvtára, Székelyudvarhely

ELŐL-JÁRÓ BESZÉD.

És a' Marhák körül meg-kivántató rend-tartáſra való nogató okok.

§. I.

A' Marhák Teremtéſekröl.

' Meg-foghatatlan böltseség, minden oktalan állatokat, az emberi Nemzetnek haſznára és ſzolgálattyára, föképpen pedig azokat, mellyek az embernek különösön táplálására valók, nem tsak teremtett, hanem azoknak gondviſelését, és haſzon-vételét az ISTEN válaſztott Népének által-is adta, azokat, az emberrel edjütt, a' Vizözönben Noë által ſzorgalmatoſſan meg-

Azoknak a' Vizözönben lett megtartáſokról.

Haáz Rezsõ Múzeum Tudományos Könyvtára, Székelyudvarhely

tartotta, nem külömben annakutánna, Ábrahámnak, és az ö áldott magvának hafznára és javára ki-válaſztotta, úgy,

A' Mezei munkának folytatásáról.

minden Népeknek a' Mezei munkának folytatására ki-rendelte, söt az ó Teſtamentumban a' maga áldozattyának-is azokat kedvellette, a' hova-is a' ſzarvas Marhák mint kéröt rágó, és annyival-is tiſztább 's egéſségeſebb állatok, nem különös ok nélkül ſzámláltatnak. A' maga di-

Az Áldozatról.

Kriſtus Urunk ßületésének a' Paßtoroknak lett ki-jelentéséröl.

csöſséges ſzületését-is, máſok felett, az illyetén Marhákat örizö Páſztoroknak jelentette-ki, ketség kivül nem egyébért, hanem hogy ez által, azoknak, az emberi Nemzetnek tovább való hafznára és táplálására léjendö ſzorgalmatos ſzaporitáſokra, annyival-is inkább nogattaſſunk.

§. II.

A' Marha-dög miatt ßármazó nagy kárról.

IGen ſzükséges azért, fökeppen dögnek idején, a' jó táplálás mellett, minden ki-gondolható vigyázáſſal irántak lenni, mert, ha ezen roſzſznak menten hevenyiben eleit nem véſzik, annakutánna, réſz ſzerint a' tudatlanság, réſz ſzerint a' gondatlanság miatt, az Uraság és Szegénység nagy kárára, söt a' ſzükséges emberi ele-

Haáz Rezsõ Múzeum Tudományos Könyvtára, Székelyudvarhely

eledelnek-is el-fogyatására, annyival-is inkább el-harapodzik.

§. III.

Az Uraság és Szegénység meg-romlása.

ÉS valamint a' Peſtiſes idökben ſzükségesképpen meg-kivántatik, hogy a' közönséges jóra nézve, jó eleve; és minekelötte még el-terjedne, haſznos rend-tartáſok ſzabattaſſanak 's adattaſſanakki, mellyek által annak idejénkoránt eleit leheſſen venni, ſzintén úgy illik, ezek az emberi Nemzetre nézve haſznos, és elkerülhetetlenül ſzükséges állatok iránt gondoskodni, és a' haſonló jó, 's haſznos rend-tartáſok által, mind az eddig való gyakor, mind az ide hátrább következhetö nagy károkat meg-elözni, el-fordíttani, és aval a' közönséges jót fel-ſegílleni, meg-gondolván azt, hogy a' Peſtis miatt, az emberekben lévö nagy veſzedelem, és az azon való ſzánakozás, ſzomorúság, rettenetes ugyan, és irtózatos, a' Marhadögöt-is mindazonáltal, mint az utánna következö roſzſznak elöl-járó Poſtáját, a' ſzegénységnek egéſz meg-rontóját, az emberi Nemzetet a' maga eledelétöl megfoſztó, söt talám veſzedelmes eledelre al-

Haáz Rezsõ Múzeum Tudományos Könyvtára, Székelyudvarhely

kalmatoſságot ſzolgáltatható roſzſzat, nem kevésbé lehet fájlalni.

§. IV.

EZekre nézve, tetztzett a' ditsöſségeſen Uralkodó Csáſzári Felségnek, a' közönséges jóhoz, és Szegénységhez viſeltetö Atyai indulatból, az ide hátrább megint elö-fordulható Marha-dögnek meg-elözésére, egy haſznos, és jól ki-dolgozott rend-tartáſt ſzabni, és azt ki-adni.

§. V.

Az Uraságok Tiſztartójoktól bé-vett tudoſitáſok.

HOgy pedig ezen haſznos, és egyſzersmind ſzükséges Czél, annyival-is jobban meheſſen végben, az említett ditsöſségeſen Uralkodó Csáſzári Felség, minden Uraság Tiſztartójinak parantsolatokat adatott-ki, hogy az el-múlt Marha-dög miként kezdödött, annak gyarapodásában, és a' fel-bontott Marhákban minémü jeleket tapaſztaltanak, a' beteg Marhákat mitsoda haſznos Eſzközökkel, Orvoſságokkal éltették, arról hiteles tudóſitáſokat adjanak-bé, mellyböl annakutánna, leheſſen egy, már a' gya-

kor-

Haáz Rezsõ Múzeum Tudományos Könyvtára, Székelyudvarhely

korláſon és a' próbáláſon fundált rend-tartáſt ki-adni.

§. VI.

A' Mi már a' bé-adott tudoſitáſokat illeti, azok többire mind abban egy-gyeznek-meg, hogy leg-ottan, a' füleiknek le-ereſztésével, az eleségnek nem kivánásával, erőſs köhögéſſel, ſzemek könyvezésével, a' ruſnyaságnak orrokból való follyásával, és végtére, hasmenéſſel kezdödött rajtok a' dög, némelly réſzeken e' felett, külömb-külömb féle csomók ütötték-ki magokat, mellyekből, midön ki-vágták, büdös Matéria folyt ki, fel-bontván pedig a' döglött Marhákat, azokban többire, a' bélekben való *Inflamatio* avagy gyuladás, fonynyadás, ſok sár, nagy fel-ſebeſedés, a' tüdöjökben való ſok-féle dagadás, nem külömben, a' csontokban lévö velöknek meg-olvadáſa tapaſztaltatott, mind ezek pedig mitöl ſzármazzanak, minémü meg-elözö és orvosló Eſzközei legyenek, az ide alább következö réſzekből bövebben ki-fog tetztzeni.

Azok mit foglalnak magokban.

ELSŐ

Haáz Rezsõ Múzeum Tudományos Könyvtára, Székelyudvarhely

ELSŐ RÉSZ.

A' Marha-dögnek okai.

§. I.

A' Marha-dögnek okait (ha azt, tsak könnyü fzerrel, a' hírtelen meg-vefztegetö gözönek, vagy Miaſmanak, nem akarja az ember tulajdonítani) közönségeſen meg-határozni, vagy igen hoſzfzas, vagy igen nehéz dolognak látzik lenni,

A' Peſtis és a' Marha-dög okainak külömbségei.

És valamint a' Peſtisnek, az Eſztendök, 's az idök járásához az egéſségtelen eledelhez és a' roſzfz gondviſeléshez képeſt, okai külömbözök, az Orvosló Eſzközök-is tehát, nem mindenkor egy aránt haſználnak, a' mint hogy, mellyek a' fellyebb való Peſtiſes idökben ſegiltettenek, az annakutánna való Peſtisben (kétség kivül annak mindenkor külömbözö okaira nézve) nem mind haſználtanak, melly az 1679, és 1713. Eſztendökben itten uralkodott Peſtisben eléggé ki-tettzett. A' Marhák körül-is haſonló dolgok adják

Haáz Rezsõ Múzeum Tudományos Könyvtára, Székelyudvarhely

ják elö magokat, az elö-fordulandó Marha-dögnek idején azért, fzükséges léfzen, leg-ottan, a' magokat különöffen elö-adó külsö *Circumſtantia*-kat, avagy környül-álló dolgokat, nem külömben, a' fel-bontandó Marháknak meg-vefzett belsö réfzeket jól meg-viſgálni, hogy azokból, annak okait jó eleve ki-nyomozván, orvoslását-is leheſſen annakutánna fel-találni.

§. II.

AMaz el-múlt, és a' Felséges Csáfzárnak csak nem minden Birodalmait el-fogó Marha-dögöt a' mi illeti, a' nem anyira az *Aſtralis*, az-az: a' Csillagos, vagy a' levegö-ég *influentia*jától, mint inkább az eleségtöl fzármazott, és arra, az 1729. Eſztendöbéli igen kemény, és hoſzfzas Tél, adott leg-nagyobb alkalmatoſságot, ugyan-is: azon hoſzfzaſon Iſtállóban tartott Marhák, a' Koſtnak közönséges fzük vólta miat, réfz fzerínt roſzfz Koſtal, réfz fzerínt koplaláſſal teleltettek-ki, a' minthogy az Éhség miatt, azon a' Télen igen ſok Marha hullott-el, minekutánna pedig a' hoſzfzaſon tartott Tél után, végtére a' Mezöre költenek, akkoron-is az nehéz köd, harmat, és hó-harmat által meg-vefztegetett füvel kételenítettek nyomorogni, melly-is annakutánna, vefzedelmes *Concocti-*

Valyon az, az *Aſtralis*, az-az; a' Csillagos, vagy a' levegö-ég *influentia*jától.

Vagy inkább a' roſſß eleségtöl vagyon-e'?

Haáz Rezsõ Múzeum Tudományos Könyvtára, Székelyudvarhely

coctiót, avagy meg-eméſztéſt kezdett a' gyomrokban okozni.

§. III.

És Miért?

KÉsö ki-keletkor pedig, az annakelötte megeméſztett roſzſz eleség miatt, már azonkivül-is el-gyengült Marha, amaz hírtelen nevekedett, éretlen, és könyen meg-veſztegetö füven, hírtelen el-telvén, annyival-is több *Cruditaſs*al, avagy nyerſeséggel, és meg-veſzett eleséggel terhelte-meg magát, 's attól, a' Téli éhség miatt már ttak nem egyben ſugorodott belsö réſzei el-lágyulván, el-fonynyadván, annyira el-gyengült, hogy a' Vérével annakutánna ſemmi jó *ſubſtantia*, és táplálásra való nedveſség nem egygyesülhetett, következésképpen tehát, mind külsö, mind belsö réſzeiben nagyon kellett ſzenvednie, az honnan-is ſzármazott, hogy kezdetével a' nyavalyának a' Marha leg-ottan el-bádjadott, fejit, füleit el-erefztette, nem kell azért csudálni, hogy mindenekfelett a' has menésben annyin hullottanak-el, és hogy annyiféle külsö és belsö düdös dagadáſok vóltanak rajtok. Az Epéjek-is továbbá, nagyobb réſzint rend kivül nagy és sürü vólt, melly a' Peſtisben az emberekben-is tapaſztaltatott, ennek pedig kétség kivül az, az oka, mert az egéſséges tag-

Oka a' nagy epének.

ban

Haáz Rezsõ Múzeum Tudományos Könyvtára, Székelyudvarhely

ban lévö folyó epét, amaz meg-óltó, meg-sü-ritö, meg-vefztegetö cczeteſség, avagy *acidum contagioſum* meg-állíttya, meg-óltya, aval, annak a' belekben való ſzükséges ki-folyását meg-gá-tollya, melly-is annakutánna a' Vérben, és a' több nedveſségekben való maga vifzſza-veréſe által, a' fenn meg-írt nyavaljákra, nagyobb ré-ſzint okot ſzolgáltatott.

§. IV.

EZen fellyebb elö-ſzámlált okok, nem tettenek vólna ugyan tsak, a' Marhákban, kivált a' Tehenekben, anyi károkat, ha az egéſségtelen mezei eleséget, és immár a' Marhákban lévö belsö meg-gyengüléſt, veſzetséget, ſzáraztó ſzéllel járó hírtelen való ſzárazság, és hives idö (melly Auguſtusnak kezdetéig tartott) nem követte vólna, melly miat, az immár elbádjodott Marháknak, vagy igen kevés, vagy réſz ſzerínt fövényel, porral, és pók-hálóval elborított füvel kelletvén élödni, okozta-is az, annakutánna, a' nagy Marha-dögöt, mellyet a' kútaknak, és patakoknak nagy apadáſa annyival-is inkább ſegíltett, mert, a' belsö réſzeiket egyben rágó, fenn meg-irt eleségektöl a' viznek nem létele miatt, ki nem tiſztúlhatván, kételenníttettek, a' már mondott egéſségtelen eleség

A' hives és ſáraz nyár.

Viznek nem létele.

Haáz Rezsõ Múzeum Tudományos Könyvtára, Székelyudvarhely

mellett, sóss és belsö részeket egyben rágó eledelt bé-venni, meg-jegyezvén azt itten, hogy azon poros és fövenyet fü, kétség kivül, a' nagy hivesség miatt ki nem kelhetett féreg tojásoktól vólt meg-vesztegetve, melly a' füvet nagyon el-mérgesitvén, az Marhákban való vefzetséget-is, annál inkább nevelte.

A' Por, és féregbéli tisztátalanság.

§. V.

Tisztátalan viz.

MInd ezeket pedig nagyobbára a' tiszta viznek nem létele okozta, mert a' Marha szükségböl és szomjuhságból, vagy sáros, poshatt vizet, vagy sok ideig semmit nem ivutt, vagy pedig, amaz száraz réteken, a' hosszas szomjuhság miatt való el-ebbedésben 's nyargalásban, végtére elégséges vizre találván, 's hírtelen sokat iván, magát meg-hütötte aval, meghevült belsö részeit el-rémitette, vérét és a' tagjaiban lévö nedvességeket meg-állitotta 's abban, a' miatt, kivált a' Tüdöjében a' fel-gyuladásra, el-fonyadásra, a' dagadásokra az epének meg-sürüdésére, és igy, minden fellyebb megirt változásokra utat nyitott.

Annak hirtelen való ivása.

§. VI.

Haáz Rezsõ Múzeum Tudományos Könyvtára, Székelyudvarhely

§. VI.

Valóságos oka az el-ragadó dögnek.

EZen elö-fzámlált okokat minden Marhákon lévö nyavalyákra lehet ugyan fzabni, a' fundamentumat mindazonáltal, az illyetén közönségeſſen uralkodó dögnek, nem egyedül ezekben kell keresni, mi légyen azért ezen közönséges és hírtelen el-terjedö dögnek az oka, azt kell meg-viſgálni, melly, tagadhatatlanúl amaz meg-poshadott, meg-rothadott, meg-keſeredett, éles és el-ragadó gözelgésböl, lehelletböl, vizelletböl, és a' már meg-betegedett Marhának ganéjjából fzármazik, mellyet az egéſséges Marha a' lélekzet által bé-fziván, azzal a' nyálát az-az a' meg-eméfztésre meg-kivántató föbb Nedveſséget, és azután, az egéfz elességét-is nagy hírtelen meg-veſztegeti, ez pedig az, hogy ha a' meg-betegedett Marhát, a' többivel egy Iſtálóban tartyák, és az egéſségeſt az Iſtállóból menten máſuvá nem viſzik, nagyon fegítti, mert az egéſséges Marha, a' már megbüſzhödött göznek bé-fzivásával oly kemény *impreſſió*t vagy-is képzelödéſt, és meg-irtozáſt formál magában, hogy töſtént el-kapja belé a dögöt, melly nagy ereje légyen pedig az emberekben, annyival inkább az Oktalan állatban, az illyetén képzelödésnek, és kemény meg-irtózás-

A' Marháknak az Iſtállóban való edjütt lételek.

A' Marhákban való irtózás és félelem.

Haáz Rezsõ Múzeum Tudományos Könyvtára, Székelyudvarhely

nak, a' ſzámtalan ſok példák eléggé bizonyítyák, föképen az oktalan állatokban; mert, az ember ha meg-retten-is, az Okoſság, és a' máſok bátoritáſa által, megint fel-tudja magát találni, de az oktalan állatok, ezek nélkül lévén, a' magok terméſzeti hánkodáſokban meg-maradnak, és a' miatt, valamint a' több el-döglött Marhák, ök-is leg-ottan el-kapják a' dögöt, melly-is végtére, nem tsak a' dögtöl már által-járt Istállóra, hanem ö általak, és az ö bennek lévö, 's többekre-is el-ragadható dögnek kováſzſza által, egéſz Falukra, 's ſzomſzéd hellyekre-is kihat, kivált, ha a' közönséges legeltetés, és a' külön válaſztás iránt, jó eleve illendö rendeléſeket nem téſznek, annyival-is inkább, ha a' meg-döglött Marhák körül gondotlanok, és azokat a' ſzabott rend ſzerínt nem mindgyárt viſzik-ki, vermelik-el, 's az által, az illyetén meg-rothadott, el-poshadott gözelgéſeket meg-nem elözik.

A' Marháknak a' közönséges legelö helyeken való egyben elegyedéſek.

MÁSO-

Haáz Rezsõ Múzeum Tudományos Könyvtára, Székelyudvarhely

MÁSODIK RÉSZ.

A' Præſervativa, *az-az: meg-elözö Eſz-közökröl.*

§. I.

VAlamint a' Peſtiſes idökben, a' meg-elözö Eſzközök réſz ſzerínt Lelkiek, réſz ſzerínt *Politicum*ok, az-az: a' külsö Igazgatáſt, réſz ſzerínt pedig a' Doktori rendet illetök, ſzintén úgy, igen ſzükséges léſzen, a' Marha-dögben-is az illyetén Eſzközök iránt külömbséget tenni, és noha, az Áhitatoſságokat, és Orvoſságokat csupán tsak az ember körül való Eſzközöknek kellenék tartani-a' bé-adott tudóſitáſokból való példák mindazonáltal meg-bizonyitották, hogy ſok helységek egyedül az Áhitatoſság által, magokat anyira meg-tartották, hogy más már meg-dögösödött Faluk között-is azon roſzſzat vagy el-kerülték, vagy ſokkal hamarább meg-ſzabadúltanak tölle; Vagyon-is, az *Ars Veterinaria*nak, az-az: a' ba-

rom

Haáz Rezsõ Múzeum Tudományos Könyvtára, Székelyudvarhely

rom orvoslás Meſterségének, az embereket orvosló Tudománnyal alkalmas egyben ſzövetkezéſe, ugyan-is: mind Lóvakat mind ſzarvas Marhákat 's egyéb oktalan állatokat (noha bövebb mértékkel) de ugyan tsak az emberi Nemzet ſzámára való orvosló Eſzközökkel ſzokták orvoſolni, Már pedig a' ſzarvas Marha, az emberi Nemzetnek táplálására, 's egyéb haſzon vételére nézve, el-kerülhetetlenül ſzükséges állat lévén, ezen barom orvoslás Meſterségének illyen külömb réſzekre való oſztáſa, tehát botrankozás nélkül meg-állhat, meg-is kell állani, meggondolván azt, hogy az illyetén közönséges Marha-dögök, többire a' Peſtisnek vóltanak elöl járó Poſtái 's leſznek ezután-is, hogy azért ehez, hathatóſabban és haſznoſabban leheſſen fogni, ſzükséges léſzen.

§. II.

ELöre meg-nyúgodva lévén abban a' ditsöségeſen Uralkodó Csáſzári Felség, hogy az illyetén mind Uraságot, mind Szegénységet meg-rontó állapotokban, minden Gyülekezetek magok leg-nagyobb bizodalmokat mindenek felett az ISTENi ſegedelemben helyhezetik, ſzükséges léſzen mondom, a' *Politico Præſervativa* rendeléſeken el-kezdeni, mert ha ezt

A' *Politica Præſervativa*nak ſzükséges vólta.

men-

Haáz Rezsõ Múzeum Tudományos Könyvtára, Székelyudvarhely

menten eleintén el-múlattyák, és a' nyavalya már meg-rögzött, annakutánna akármi ki-gondolható Eſzközök által-is nehéz léſzen ki-irtani.

§. III.

MInekutánna pedig a' példák, minden Pestiſes idökben ki-mutatták, hogy a' jó eleve való meg-különözés, és minden Házi portékáknak el-égetéſe, leg-haſznoſſabb Eſzköz légyen; a' Marhák iránt-is tehát, a' haſonló külön válaſztásról kelletik ſzóllani, Mikor tudni-illik, miként, és hól kell azt végben vinni.

A' jó eleve való külön válaſztáſnak haſßna.

§. IV.

A' Mi már, a' külön-válaſztásnak idejét illeti mind a' józan okoskodás, mind a' példák, azt hozzák magokkal, hogy az, mentöl idejébben mégyen végben, aval, ezen hírtelen el-terjedö roſzſz annyival hamarébb meg-elöztetik, meg-történik pedig, hogy némelly Marhában, még minekelötte ki-eſmérſzenék belöle, a' dög már benne vagyon, mellyet-is tsak közönséges nyavalyának tartván, ſem a' többit külön nem ſzakaſztyák, ſem ezt az Iſtállóból kinem viſzik, hanem ott döglik-meg, erre való nézve, igen jó vólna, dögös idön kivül-is a' Marhának az Istállóban való meg-döglését el-

Miként kell azt végben vinni.

Haáz Rezsõ Múzeum Tudományos Könyvtára, Székelyudvarhely

kerülni, hanem gyarapodó, és a' gazdáktól könnyen meg-esmérhetö gyengülésével az Istállóból ki-hajtani, ne hogy a' még egésséges Marha attól valamiként meg-irtózzék, melly-is, ítéletem szerínt, a' már valósággal jelen-lévö, de még ki-nem esmérszett dögben-is, egy igen bizonyos meg-elözö Eszköz lenne.

§. V.

HA pedig a' Marha ezen *præcautio*, avagy elöre való vigyázás mellett-is, lassanként tsak betegszik, és húldogall, annak kétség kivül az a' jele, hogy az Istálló már *inficiálódott*, az-az: a' dög által-járta, haszntalabb vóltáért tehát leg-ottan, külön kell válaszstani, ezen külön-válaszstás az el-múlt Marha-dögben-is meg-vólt ugyan, noha a' bé-adott tudósítások szerínt való példákból ki-tetztzett, hogy igen keveset, vagy talám semmit nem haszsnált, kétség kivül azért, hogy igen késöre vivén azt végben, az alatt mind a' Marhát, mind az Istállót a' dög el-töltötte, ha azért, a' késön való külön-válaszstás ezen rosszaszat annyira gyarapitya, a' helytelen és nem maga idejében való, annyival inkább el-terjeszstheti: Erre való nézve azért.

Miért nem haßnált mindenkor.

§. VI.

Haáz Rezsõ Múzeum Tudományos Könyvtára, Székelyudvarhely

§. VI.

A' Külön való válaſztásnak módját kell jól meg-határozni, és ehez képeſt, elsöben-is, ſoha nem a' beteg Marhákat kelletik az egéſségeſektöl, hanem mindenkor az egéſségeſeket amazoktól külön válaſztani, és valamelly jó 's egéſséges helyre hajtani, mert a' dögtöl már által-járt Istálló, az egéſséges Marhának-is ártalmára vagyon.

Mitsoda Marhákat kell külön válaſztani.

§. VII.

IGen hellyes vólna tehát, ha egéſséges idökben-is, a' Marhák ſzámához képeſt, minden Faluk és Ház-tájékok körül különös, és Istálóktól távól lévö hellyek tartatnának, hogy annakutánna a' közzöttök elö-fordúlható ſzükségben, az egéſséges Marhákat a' betegektöl, haſznoſſan, és leg-ottan külön válaſzthatnák, haſonlóképpen.

És hová!

§. VIII.

SZükséges lenne, hogy a' Faluk minden idöben egy különös jó rétet tartanának fenn, mellyen a' Marha-dög idején kivül, vagy rítkán, vagy ſoha Marhát ne jártatnának, legalább addig, miglen az eſsö, vagy az egéſséges

A' legeltetö helynek és Koſtnak kiſßakaſßtáſa.

Haáz Rezsõ Múzeum Tudományos Könyvtára, Székelyudvarhely

harmat, és fzél által, a' már meg-dögösödött közönséges legeltetö hely, valamennyire meg-nem tifztul, mellyre annakutánna az egéfséges Marhákat laſſanként, megint reá lehet hajtani, mert ha a' már meg-dögösödött Marha a' közönséges legeltetö hellyen járt, a' benne lévö dögleleteſség által, az egéfséges Marha-is meg-dögösödhetik, azt-is e' mellett nagyon el-kell kerülni, ne hogy a' külön válafztott egéfséges Marháknak amaz már a' dögös gözzel el-tölt 's kivált nem bóltozctt Istállókban tartott koſtat adjanak elejekben, mivel az Istállókban lévö dögös gözök fzintén úgy a' Marha koſtat 's az által a' külön-válaſztott egéfséges Marhákat-is meg-veſztegethetik, hogy pedig ezen ki-fzakafztott legeltetö hely, a' Marhákra nézve, hafznos és alkalmatos légyen.

§. IX.

NEm kell annak igen mefzfze lenni, ne hogy a' hofzfzas, és bajos ki-hajtásban a' Marhák eröſſen meg-hevülyönek, és el-bádjodjanak, annyival-is inkább mint hogy, a' már uralkodó dögben, nem jó azonkivül-is igen hofzfzaſon kinn hadni öket, a' ki, és bé-hajtásban való idönek rendes hofzfzaságára e' felett, nagyon fzükség vigyázni, és mivel

A' legeltetö hely ne légyen igen meßße.

§. X.

Haáz Rezsõ Múzeum Tudományos Könyvtára, Székelyudvarhely

§. X.

SOk függ attól, hogy mikor kelleſsék a' Marhákat a' Mezöre ki, és megint viſzſzá hajtani, ſoha tehát, Nap fel-jötte elött ki-ne hajcsák öket, ne hogy amaz ártalmas harmat, hó-harmat és ködöktöl meg-veſztegetett, hanem inkább a' Nap által egéſzſzen meg-tiſztult 's meg-ſzáraztott füre kapjanak, a' nagy hévségben 9. vagy 10. óra tájnál tovább nem kell kinn hadni, hogy még a' Déli hévség elött otthon leheſſenek, Dél után 3. vagy 4. óra elött ki-ne hajcsák, és még Nap le-menetele elött haza hozzák, mindenek felett pedig, mind ki, mind viſzſzá laſſan hajcsák öket, és hogy valami állot, poshatt vizet ne igyanak, óltalmazni kell, Melyhez képeſt.

Mikor, és miként kell a' Marhákat az Mezöre ki, és megint bé-hajtani.

§. XI.

IGen haſznos vólna minekelötte a' legellö helyre ki-hajtanák tiſzta vizböl meg-itatni, haſonlóképpen viſzſza-hajtáſok után-is, mert e' ſzerínt, nem léſzen a' Marháknak a' Mezön való italra ſzükségek, hanemha a' legellö hely meſzſze, és a' hévség igen nagy lenne; Erre való nézve

A' Marháknak a' Mezöre való ki-hajtáſok elött lé-jendö meg-itatáſok.

És miért?

Haáz Rezsõ Múzeum Tudományos Könyvtára, Székelyudvarhely

§. XII.

MInél több tiſzta Kutakat kellenék a' Mezön csináltatni, vagy ha az, a' helynek ſzáraz vólta miatt nem lehetne, legalább a' közelebb lévö helységekböl arra kéſzített, és mindenkor tiſztán tartott Edényekben a' lakóſak által rendre rendre tiſzta vizet hozatni, hogy a' Marha, kivált a' portól el-lepett fü, és hévség mellett, ſzomjuságot ne ſzenvedjen, és hogy a' nagy és hoſzſzas ſzomjuság után való hírtelen ital altal, ne hogy magát azon hevenyiben meg-terhellye, meg-hevült réſzeit aval el-hütse, el-rémitse, ugyan-is, az eddig való példák ki-mútatták, hogy a' Marha-dög többire inkább az hév és ſzáraz Nyárban, mint ſem az Eſztendönek egyéb réſzeiben, vagy nedves üdökben uralkodott, kétség kivül, mint hogy a' ſzáraz eleséghez ſzüségesképpen meg-kivántató italak nem lévén, onnan, azon eleséggel bé-vett portól, és talám mérges fövénytöl meg-nem tiſztúlhattanak, ebben azért, mint-hogy ez áltat kétség kiül ſok Marha-dögöt el-lehetne kerülni, igen nagyon és különösön kellenék gondoskodni, és noha a' Marha-dögöt többire a' ſzáraz Nyár ſzokta okozni, tagadhatatlan mind-azonáltal, hogy a' hoſzſzaſon tartó, és hírtelen való

A' meg-kivántató viz, és itató helyek iránt való gondoskodás.

A' Marha-dögnek többire Nyárban, és Öſzön való uralkodáſa.

Haáz Rezsõ Múzeum Tudományos Könyvtára, Székelyudvarhely

való eſsözéſekböl 's a' miatt a' legelö helyeknek, réteknek, sáros, agyagos fövénynyel való el-boritáſokból, és az ezek által okozott megposhadt potsolyákból az kivált ſovány és hideg Öſznek kezdetével-is, noha ritkán, de annyival keményebben üti-ki magát, mert ekkor, vagy ki nem lehet öket a' Mezöre hajtani, következésképpen tehát, azokban az idö elött bé-zárt Istállókban egymáſon kell heverniek, vagy ha ki-hajtyák-is tsak amaz éles harmat, hó-harmat, köd söt hó által-is meg-veſztegetett füvel kell élödniek, mellyek-is annakután-na a' Marháknak el-hütéſekkel az *Evaporati*-ót, az-az: a' belöllök való ki-gözölgéſeket igen hírtelen meg-fojtván, belsöképpen még több kárt tehetnek, söt Marha-dögöt-is okozhatnak, kivált ha az annakelötte való dögben a' Marhák el-vermelésében, egyéb közönséges *præſervati*vákban, az Embereknek 's Marháknak illendö külön-válaſztásában, és az Istállók ki-takarításában nem eléggé gondolkodtanak.

A' Télben uralkodó dögnek okai.

§. XIII.

MInekelötte pedig reggel a' Marhákat legeltetni ki-hajtanák, igen jó vólna, a' maga helyén meg-irt Eſzközökkel nyelveket és inyeket az elött jól meg-tiſztitani,

orro-

Haáz Rezsõ Múzeum Tudományos Könyvtára, Székelyudvarhely

Orrok, Inyek és Nyelvek megdörgölésének Kükséges vólta.

orrokat-is hasonlóképpen az arra való Eszközökkel jól meg-dörgölni, hogy igy, még a' legeltetés elött, mind az éjjeli, nyelveken és inyeken meg-gyült ártalmas turhaságtól, dohosságtól meg-tisztitani, mind pedig (kivált ködös idökben léjendö ki-hajtásokkal) orrokat a' rosz, és meg-veszтegetö gözölgésektöl és Aërtöl meg-óltalmazni lehessen; De e' mellett

§. XIV.

NEm külömben haszнos lészen, delyesti haza hajtások után, (kivált nagy hévség. ben és szárazságban) leg-ottan jó friss füvet, vagy valami nedvesítö Kerti-Veteményt, vagy pedig Árpa-Liсztel, Korpával 's több effélékkel timporált italt adni nékiek, hogy meghevült belsö részek az által valamenyire megujulhasson 's enyhülhessen.

A' Marhákra való gond, a' Haza hajtás után.

§. XV.

MIndeneknek elötte az itató helyeket, és az Istálókat jól 's gyakran ki-kell takarítani, hogy az itató helyekben semmi tisztátalanság, és semmi tisztátalan állat megne gyüljön, az Istállókat pedig, a' végre, hogy az akkoron azonkivül-is könyen meg-rothadó Marha ganéj több meg-veszetséget, és büdösséget

Haáz Rezsõ Múzeum Tudományos Könyvtára, Székelyudvarhely

séget ne okozzon, mellynek alkalmatoſságával, a' Marhákra gondot viſelö embereknek keménnyen meg-kell parantsólni, hogy az egéſséges Marhák ganéjját az betegekével egyben ne elegyitsék, hanem meſzſze, és jól külön rakják, nem ártana erre nézve, mind az egéſséges, mind az meg-dögösödött Istállókban, bátorságos helyeken téglából rakott, és Vas-roſtélyal bé-fedett kis-gödrötskéket tsináltatni, azokban annakutánna, az ártalmas gözöknek, és Aërnek meg-igazitására ſzünetlen füſtöt tartani, Ezek (hogy ha hevenyiben és ſzorgalmatoſſan végben vitetnek,) az egéſséges Marháknak, a' *Politica*, az-az: a' külsö igazgatás és rend-tartás ſzerínt való, külön válaſztáſokra, nem külömben *præſerva*láſokra-is, az-az: a' következhetö roſztól való meg-óltalmazáſokra elégséges haſznos Eſzközök léſznek.

Az itató helyeknek és Istállóknak ki-takaritáſok.

§. XVI.

A' Mi a' meg-betegedett Marhát illeti, azon, a' benne lévö dög miatt, a' tiſztán való tartáſon, a' jó gondviſeléſen, és az el-döglendö 's már el-is döglött Marháktól léjendö hírtelen való külön válaſztáſon kivül, *præſervativè*, az-az: meg-elözésképpen, keveſet lehet immár ſegélleni, mire, kelleſsék

Haáz Rezsõ Múzeum Tudományos Könyvtára, Székelyudvarhely

mindazonáltal itten vigyázni, a' mindgyárt ide alább következö rendeléſek ki-mutattyák, úgy-mint:

§. XVII.

Az el-döglö Marha iránt való gondoſság.

A' Menyiben tsak lehet, vigyázni kell arra, hogy még egéſséges idökben-is ſemmiféle Marha ne dögöljék az Istállóban meg, ha pedig meg-történnék (kivált a' dögöſt) leg-ottan vigyék-ki onnan, de mivel a' dög-nyuzóknak távul létek miatt ez nem mindjárt eshetik-meg, a' kéſedelem pedig káros, ilykor tehát, akár egéſséges, akár dögös Marha lett légyen az, magok a' Majoróſok, és a' több Marhákra gondot viſelö emberek nyúlyanak hozzája, 's leg-ottan vigyék-ki az Istállóból, mert a' meg-döglés közben, és a' meg-döglés után való Marha gözölgéſek igen ártalmaſok, a' megdöglött Marhát pedig az Istállótól távul kell vinni, és mentöl hamarébb el-vermelni, még pedig

§. XVIII.

Miként kell a' meg-döglött Marhákat el-vermelni.

Böröſtöl, mellynek alkalmatoſságával igen kemény büntetés és páltzázás alatt megkell parancsolni a' nyúzoknak, hogy ſemmiféle dögös Marhákat meg-ne nyúzzanak, hanem a' mint el-döglöttenek azon módon vermeljékis-el; hogy pedig az ilyetén böröknek

ſenki

Haáz Rezsõ Múzeum Tudományos Könyvtára, Székelyudvarhely

ſenki haſznát ne veheſſe, és vagy a' már el-vermeltetteknek megínt ki-való ásására, vagy a' még el-nem vermelteknek meg-nyúzására alkalmatoſság ne adódjék, a' böröket leg-ottan apró darabokra kell el-vagdaltatni.

§. XIX.

A' Meg-döglött Marha alatt lévö törödéket, és ganéjt, haſonlóképpen valami különös helyre kell menten rakatni, ſemmiképpen nem pedig a' több egéſséges Marhák ganéjjokkal egyben elegyiteni, mert az ilyetén öſzve elegyités, nem tsak nagyobb meg-veſzetséget okoz, hanem még a' ſzántó-födek, és kaſzálló-rétekre nézve-is ártalmas lehet, igen jó vólna azért, azt, valami távul lévö, és haſzontalan helyeken mentöl hamarébb megégetni, mint-hogy a' tüz minden meg-veſztegetö gözölgéſeket magához ſzivu, és el-eméſzt, ekkor külömben nem ártana, a' Faluk felé fuvó ſzélre vigyázni.

A' meg-döglött Marha alatt lévö törödéknek, és ganéjnak ki-irtáſa.

§. XX.

A' Meg-döglött Marhák el-vermelését a' mi illeti, azokat a' mint fellyebb megvan mondva, böröſtöl, valamelly mélyen tsak lehet, kell el-vermelni, kövekkel elegyes

Haáz Rezsõ Múzeum Tudományos Könyvtára, Székelyudvarhely

A' dögös Vermek iránt való gondosság.

elégséges földel el-fedni, söt Mészszel-is felyül bé-önteni, ne hogy a' turkáló állatok, és ragadazó Madarak ki-ásván, azoknak ide 's tová való hurtzolások által a' dög tovább-is el-terjedjen, e' végre.

§. XXI.

A' Döglött Marhák Vermei, vagy körül kertelve, vagy egyébként jól el-készítve légyenek, erre pedig a' száraz és dombos helyek, amaz alacson nedves, és kivált sáros helyeknél sokkal alkalmatossabbak, mert a' dombos helyeken, a' Vermek méllyebbek lehetnek, szárazságokra nézve pedig az el-ásott Marhák hamarébb és kevessebb *Corruptio*val senyvednek-el.

Mitsodások és mi helyen légyenek azok.

§. XXII.

IGen jó vólna továbbá, ezen Vermeket (Ősszel kivált és Tavaszszal) friss földel gyakran meg-hordani, meg-halmozni, Bogácskoró 's egyéb Marháknak kedvetlen fü-magokkal bé-hínteni, ollyanokkal föképpen, mellyeknek sok, és kemény gyökerek vagyon, és szurósok, mint az Iglicze tövis, 's több effélék, hogy ezek által, a' Marhák, az ott való legeléstöl el-idegenedjenek, és felyül a' halmok annál,

Földel való gyakor meg-hordásoknak szükséges vólta.

Haáz Rezsõ Múzeum Tudományos Könyvtára, Székelyudvarhely

annál jobban meg-gyepeſedhetſenek, ezen Vermeket egéſséges idökben ſemmiképpen fel nem kell bontani, az elö-fordulható dögben-is pedig, csupán csak nagy ſzükségböl, és a' Verem helyeknek nem léte miatt, akkoron-is, ha még valamelly nem egéſzſzen el-ſenyvedett Marha találtatnék bennek, leg-ottan a' tüz által kell meg-eméſztetni, jól vigyázván akkoron-is, a' Faluk és a' legelö hely felé fuvó ſzélre.

Azoknak veſzedelmes fel-bontáſok.

§. XXIII.

AZ el-vermelö helyek a' menyiben tsak lehet, ſem Szántó-földökhez, ſem legellö helyekhez közél ne légyenek, mellyeknek azért a' ſovány és haſzontalan Vidékeket lehetne ki-válaſztani, és jóllehet úgy látzik, hogy a' sáros Falukban 's Helységekben, a' Vermek, azoknak méllységek, és ſzáraz vóltak iránt fenn ki-adott rendeléſeket nehéz lenne végben vinni, de mint-hogy, majd egy olyatén sáros helység-is nintsen, mellyben keményebb és valamenyire fövenyes földet-is ne leheſſen találni, ehez képeſt azért, ha az Emberek ſzorgalmatoſſak léſznek, ezen haſznos czélban-is, az által lehetetlenség nem léſzen.

A' Vermelö helyeknek távól való lételek.

Haáz Rezsõ Múzeum Tudományos Könyvtára, Székelyudvarhely

§. XXIV.

MEg-történhetnék ugyan, hogy a' Majorſok, és a' Marhákra gondot viſelö több Emberek, az illyetén el-döglött Marhákkal való bajlódáſtól magokat vonagatnák, azt állítván, hogy ez, egyedül a' dögöt nyuzókat illetö dolog lévén, a' né talám nékiek gyalázattyokra, ki-csufoltatáſokra, és kisebbségekre ſzolgálna, melly miatt azért, ezen haſznos czél-is meg-gátoltathatnék, de mint-hogy a' közönséges ſzükségnek Törvénye nintsen, illyenkor tehát, ſenki magát attol el-nem vonhattya, ezen fenn forgó akadálynak megelözésére pedig, lehetne ezt nyilvánságos *Patenſ*ek által a' Szegénységnek jó eleve tudtára adni, bizonyoſsá tévén öket arról, hogy az ilyetén közönségeſen uralkodó Marha-dögben ſenkinek az, leg-kiſſebb gyalázattyára ki-csufoltatására, avagy kiſſebbségére nem fog ſzolgálni.

A' meg-döglött Marháknak kihurtzoláſok.

§. XXV.

MInt-hogy továbbá, maga a' józan okoskodás azt hozza, a' példák-is e' felett gyakran ki-mutatták, hogy a' beteg Marhák körül forgolódó Emberek, a' már megdögö-

Haáz Rezsõ Múzeum Tudományos Könyvtára, Székelyudvarhely

dögösödött Istállókban, amaz meg-veſztegetö gözelgéſt, könnyen el-terjeſzthetik, söt ha magok gondalatlanul egéſséges Marhák közzé mennek, azokat-is könnyen meg-veſztegethetik, ugyan-is: Ruha nemüek, és egyéb Köntösök az ilyetén mérges gözöket könnyen bé-vévén, és ſokáig meg-tartván, azok az másként-is már meg-irtózott és érzékeny Marhákat bizonyosan által-járhattyák, mellyhez képeſt keményen meg-kell az olyatén beteg Marhák körül forgolódó Embereknek parantsólni, hogy ſem egéſséges helyekre, Istállókban, ſem a' legellö réteken lévö egéſséges Marhák közzé menni ne méréſzellyenek, melly rendeléſt, a' magát akár melly gyengén jelengetö dögben, kemény büntetéſek alatt meg-is kell véllek tartatni, ugyan-is ezen elöre való gondoſságnak el-mulatáſa, az illyetén ſzéleſen ki-terjedett, és hoſzſzaſon tartó roſzſzat, kétség kivül, leg-inkább-is fogta öregbíteni, innen (mint-hogy az illyetén Emberek meg-különöztetéſekben ſemmi rend nem tartatott, és mind a' beteg mind az egéſséges Marhák körül ſzerte-ſzéllyel jártanak) csudálni nem kell, hogy a' végben ment külön válaſztáſok-is nem mindenkor haſználtanak.

A' meg-dögösödött Istállókban forgolódó emberek iránt való gondoſság.

§. XXVI.

Haáz Rezsõ Múzeum Tudományos Könyvtára, Székelyudvarhely

§. XXVI.

A' Marha dögi után való gondosság.

HA pedig az ISTENi ſegedelem, és az Emberi ſzorgalmatoſság által, a' dög már meg-ſzünt, nem kell ugyan csak ſemmiképpen a' még külön válaſztott egéſséges Marhákat, azokban a' dögtöl már által-járt Istállókban bé-botsátani, mind addig, miglen, azokat elsöbben elégségeſen ki nem takarittyák, és a' ki-döglött Marháknak ſzámokhoz képeſt, jó darab ideig ki nem ſzellöztetik 's ki nem füſtölik.

§. XXVII.

Az Istállók ki-takaritásával pedig e' ſzerint kell bánni, elsöbben-is vagy ujj Válukat csináltatni, vagy leg-alább kitévén azokat az Istállóból jó darab ideig kinn kellene ſzellöztetni, annakutánna jó vaſtagan meg-gyalultatván, meleg eczettel, és vizzel kimoſatni, 's ujjra egy néhány Napokig a' ſzellön (holott eſsö ne érje) meg-ſzáraztani.

Az Istállóknak 's egyebeknek kitakaritáſok.

§. XXVIII.

A' Padlott Istállók padláſſait fel-kell ſzaggatni, és vagy ujjolag padoltatni, vagy pedig azokat elsöbben jól ki-ſzellöztetvén,

Haáz Rezsõ Múzeum Tudományos Könyvtára, Székelyudvarhely

vén, minekutánna a' ganéjtól, a' rusnyaságtól, meg-rothadott él-poshadott földet egy jó elö arasznyi mélységre ki-ásták, ki-hordották, az Istállót továbbá jól egyben vert friss földel ki-töltöttek, úgy annakutánna meg-fordítva, és jól meg-gyalúlva megínt fel-verni, a' téglával és lapos kövekkel padimentumozott Istállókkal-is e' szerént kell bánni, azokat úgy-mint eczettel és meleg-vizzel ki-dörgölvén, és viszsza fordítva meg-szellöztetvén, meg-szárasztván, az Istállót e' felett friss földel meg-hordván, megínt visza rakni.

A' padlott és téglával pádimentumozott Istállók.

§. XXIX.

A' Nem padlott Istállókat anyival-is méllyebben kell ki-ásni, ki-hordani, és jól egyben-vert friss földel megínt fel-töltteni, a' ki-hordott földöt pedig hasonlóképpen távul és mélyen el-vermelni, azt annakutánna alkalmas magasságnyira kövel elegy más friss földel fel-halmozni, és valamint a' dög vermeket, ezeket-is szintén úgy, bogács-koró maggal bé-hínteni.

A' nem padlottak.

§. XXX.

A' Köböl rakott Istállókat, eczetben és vizben óltott vastag mészszel kell vastagon meg-meszelni, annakutánna 8. napokig

A' köböl raketak.

Haáz Rezsõ Múzeum Tudományos Könyvtára, Székelyudvarhely

ſzellöztetni, és a' maga helyén meg-irt füſtölökkel egy nehány napokig jól ki-füſtölni.

§. XXXI.

A' Fából rakott és deſzka Istállókat kivált, a' mellyekben ſok Marhákat tartanak, ſzintén úgy a' Deſzkáknak le-ſzedéſek, meg-gyaluláſok, és ki-mosáſok által kell kitiſztitani, söt ha a' tehecség és az alkalmatosság engedi meg-is meſzelni, és a' végben vitt füſtölés után, a' kö Istállóknál hoſzſzaſobban ſzellöztetni, 's úgy annakutánna megint bé-deſzkáztatni.

A' fából valók.

§. XXXII.

A' Sópokat, avagy ſzéna tartó helyeket-is, akár köböl rakottak, akár fából valók légyenek, e' ſzerínt kell ki-tiſztitani, mellyekre-is ezen ki-tiſztitás elött, ſemmiféle friſs Marha kóſtot ne tégyenek a' Marha-dögnek idején, ottan tartott kóſtat pedig ſzintén úgy a' Faluktól távul lévö helyeken elkell égetni.

A' Sópok vagy ſzéna tartó helyek.

§. XXXIII.

EZ az Istállók, és Sópok ki-tiſztitásában való ſzándék, némellyeknek ne talám igen böv, és kelletinél több, a' ſzegénységnek

Haáz Rezsõ Múzeum Tudományos Könyvtára, Székelyudvarhely

ségnek pedig költséges és terhes dolognak fog tetztzeni, de meg-gondolván azt, hogy a' Marháknak rendeletlen el-vermeléſek, és már meg-rothadáſokkal való ujj ki-hurtzoláſok 's le-vont börök által, még az egéſségeſen meg-maradott Marhák között-is a' dög magát ujjra ki-üti, és hogy az után annak el-hatalmazásában a' bé-adott tudóſitáſok ſzerint igen kevés, vagy-is majd ſemmi Eſzközök nem haſználtanak, a' mint ezt ezen Eſztendöben, és mind eddig-is a' ſzomorú példák Moraviában bizonyittyák, valamint tehát a' Peſtiſes idökben, ſzintén úgy ebben-is, a' tiſztaság és az abban való gondoſság, elöre való vigyázás igen ſzükséges, ugyan-is: az egéſséges Marháknak meg-tartáſa, azon kárt és kölcséget ſokkal bövebben kipotolya, mintſem ha annak meg-kiméllésével azon roſzſzat (melly-is többire meg-romláſt, és ſzegénységet okoz) az Emberek ujjra magokra vonnák. De továbbá az elöre való-vigyázáſt, gondoſságat, akár melly hoſzſzas környül álló dolgokból állyon-is, nem lehet mindazonáltal azt felettébb valónak tartani, söt arra nézve-is, hogy ez által a' más Nemzetekben való kételkedéſt, mintha mi ezen gondosságat vagy igen kevéſsé, vagy tsak könnyü ſzerrel vinnök végben, magunkról el-háritsuk, nagyon haſználni fog.

Az el-múlhatatlan Tiſztaságnak okai.

Azoknak haſznai.

Haáz Rezsõ Múzeum Tudományos Könyvtára, Székelyudvarhely

§. XXXIV.

Az Istállókbéli tiſztaság iránt való további gondoſság.

VAlamint az Istállóknak és Sópoknak meg-tiſztitáſak, nem külömben a' dögös Marhák ivó Edényeknek meg-változtatáſok, vagy leg-alább elégséges ki-tiſztittatáſok nagyon ſzükséges, a' köteleket pedig 's egyéb efféle beteg Marhák körül való portékákat ki-irtani, a' vaſs-lánczokat, és több haſznos vaſs Eſzközöket eczetben jól ki-moſni, a' beteg Marhákkal bajlódott Emberek alatt lévö ágyakat, ſzalmát, azoknak ruha némüjeket és egyéb Öltözeteket haſonlóképpen el-égetni kell, példákkal meg-bizonyított dolog lévén az, hogy

Azoknak el-mulatáſokból ſzármazó károk.

az illyetén Emberek, egéſséges helyeken 's egéſséges Marhák között való meg-forduláſokkal, 's az által, az illyen dögös gözöknek magokkal való által-vitelével, a' dögöt-is el-vitték, és midön az a' roſzſz már majd mindenfelé meg-ſzünt vólna, a' miatt annakutánna nagy hirtelenséggel, és annyival mérgeſſebben, más egéſségeſen maradott helységekben ütötte-ki magát, 's tött károkat.

HAR-

Haáz Rezsõ Múzeum Tudományos Könyvtára, Székelyudvarhely

HARMADIK RÉSZ.

A' Præſer*váló*, *az-az: meg-elözö Or-voſs Eſzközökröl.*

§. I.

A' *Politico Præſervativa* Eſzközökröl és az Orſzágbéli ezek iránt való közönséges rendeléſekröl eddig elé a' menyiben lehetett bőségeſen ſzólván, ſzükséges léſzen immáron a' *Præſer*váló, az-az: meg-elözö Orvoſs Eſzközökröl-is gondolkodni, mellyek, olly ſzámtalan ſokak, hogy azoknak le-irására, ezen kis Könyvetske igen kitsin vólna, rakva lévén azokkal, mind a' füvökröl irott, mind pedig (mellyek között Colerus és Hochberg majd leg-nevezetteſſebbek) egyéb Házi Könyvek, mellyek-is a' rend ſzerínt való Marha nyavalyákban alkalmaſok ugyan, de a' közönséges dögben,

A' *Præſer*váló és *Cura*ló Eſzközöknek kevés erejek.

Haáz Rezsõ Múzeum Tudományos Könyvtára, Székelyudvarhely

keveſſet vagy ſemmit nem haſználtanak, kiváltholott egyſzersmind, és a' *Politico Præſervativa* Eſzközöknek még végben nem vitele elött kezdette magát ki-ütni.

§. II.

A' *Præſerváló* Orvoſs Eſzközök pedig réſz ſzerínt a' belsökben, réſz ſzerínt a' külsökben állanak, holott-is meg-kell ſzükségesképpen jegyezni, hogy a' már fellyebb ki-adott rend-tartáſok 's elöre való gondoſságok el-mulatásával, ezekben keveſet, söt éppen ſemmit nem lehet bizni.

§. III.

A' Belsöket a' mi illeti, azok olyaténokból állanak, mellyek a' Marháknak föképpen jó meg-eméſztéſt okozhatnak, hogy az roſzſz harmatoktól, hó-harmatoktól, ködöktöl, ártalmas eſsöktöl, és portól megveſzett eleség, és fü, ne mindjárt árthaſſon anyira nékiek, mellyhez képeſt, igen haſznos léſzen, a' magát tsak valamenyire-is jelengetö dögben az egéſséges Marhákat (ugyan-is a' meg-dögösödteknek nintsen már a' *Præſervativára* ſzükségek) reggelenként ſoha addig ki nem

A' *Præſerváló* Orvos Eſzközöknek ereje.

Haáz Rezsõ Múzeum Tudományos Könyvtára, Székelyudvarhely

nem hajtani, miglen elsöben valami a' meg-eméfztéft fegitö *Præfervativával* nem éltetik.

§. IV.

A' Mellett, nyelveket, inyeket, és fog-húſſokat, sóval elsöben jól ki-kell tiſztitani, mert az éjjeli azon réſzekben meg-gyült turhaság, ruſnyaság, a' meg-veſztegetödésre hajlandó lévén, aval, az el-rothadásra való meg-eméſztésre-is nagy alkalmatoſságot ſzolgáltat.

Inyeket, Nyelveket, és fog-hússokat jól megdörgölni.

§. V.

A' Több *Præfervativák* között, leg-jobb vólna az alább meg-irandó eczetben béáſztatott, egy ſzelet kenyeret a' Marháknak bé-adni, vagy ha az, a' kenyérnek drága és ſzük vólta miatt nem lehetne, avagy tsak, valami kevés, illyetén eczettel meg-nedvesített, vagy csupán, ezen eczettel el-kéſzítö porokkal meg-hintett Marha kóſtat elejekben vetni. NB. Mint-hogy a' forditónak az Orvoſsi Tudomány, és a' *Botania*, az-az: a' füveknek esméréſe, *profeſſio*ja nem vólt, az alább következö Orvoſságoknak Magyarra való forditásában azért akadály eſett, de e' felett, azok nagyobb réſzint Patikabéli ſzerek lévén,

a' Pa-

Haáz Rezsõ Múzeum Tudományos Könyvtára, Székelyudvarhely

a' Patikákban pedig közönségeſſen Déák, és Német nyelveken folyván mindenek, innen a' Magyarra való forditásnak majd ſemmi haſzna nem-is lett vólna, kéntelenittetett azért ezekre való nézve a' Forditó, azokat Déák nyelven ki-adni, annyival-is. inkább, mert azon forditásnak akár melly Patikában-is ki ki könyebben 's bátorságoſabban haſznát veheti.

Præſervváló *Eczet.*

VÉgyenek *Millefolium* vagy Egér-farku füvet, *Calendula* füvet, mindenik félét hat tele maroknyit, *Carduus benenictus* levelet 4. tele maroknyit, *Imperatoria* vagy-is *Oſtrutium* gyökeret 3. Lótnyit, valamenyire egyben tört gyalog fenyö-magat 8. tele maroknyit, Marha *Mittrida*tot, avagy *Theriaca Diatheſeron*t 4. Lótot, mind ezeket apróra vagdalván 's jól egyben elegyitvén, 6. vagy 8. kupányi erőſs bor-eczetben leg-alább 8. nap 's 8. éjjel pátzólni kell, 's annakutánna a' fenn meg-irt haſzonra jól bé-csinált edényben tartani, ezen *Speciesekre* gyakran lehet eczetet tölteni.

Haáz Rezsõ Múzeum Tudományos Könyvtára, Székelyudvarhely

§. VI.

AZ eczetnek tsak magában még az Emberekre el-ragadó nyavalyákban-is, melly nagy ereje légyen, azt minden alkalmafint tudja, kivált, ha a' mérges gözök ellen való Efzközökkel kéfzítik-el, innen azért, föképpen a' mindennapi fzükségre nézve, minden egyéb hevítö poroknál, izeknél 's több efféle orvosló Efzközöknél hafznofobbnak tartathatik, söt, mind a' meg-emléfztéfre, mind az étel kivánásra, a' rothadáftól való meg-óltalmazásra, és minden meg-vefztegetö fzikránák ki-irtására nézve, tsak nem az egéfz Világtól egy jó *Præ-fer*váló Efzköznek találtatott. Ereje az Eczetnek.

§. VII.

VAdnak mindazonáltal e' mellett külömbféle, eddig elé hafznált izek-is, melyekböl hetenként, a' dögnek kemény, vagy gyengébb vóltához képeft, eftvéli ételek után hafznofan bé-lehet nékiek adni, tsak hogy vifza ne éllyenek vélle. Amaz eleitöl fogva fzokásban vólt *Theriaca Diathefe*ront avagy Marha *Mitrida*tot ezen izek közzé lehet 's kellis fzámlálni, mellynek le-iráfa, hogy ha nem a' Patikából (noha az hofzfzas vélle való bi- Marhának való izek.

Haáz Rezsõ Múzeum Tudományos Könyvtára, Székelyudvarhely

belödésre, 's egyſzersmind bizonyoſſabb vóltára nézve leg-jobb vólna) akarnák venni, eképpen következik.

Marha Mitri*dátt.*

VÉgyenek *Radix Gentiana*, vagy-is Entziánfü gyökeret, *Ariſtolochia rotunda* gyökeret, *Baccalaurit*, Myrrhát, mindenik félét 4. Lótnyit, mind ezeket apróra törve, és ki-ſzítálva, 2. Fontnyi ki-tiſztált ſzín-mézzel jól egyben kevervén, annakutánna valamelly jól bé-csinált ón vagy föld edényben tenni, meg-jegyezvén itt azt, hogy az ilyetén izek mentöl régibbek, kicsidebb mértékben-is annyival nagyobb erejüek, ezen *Mitridat*tot lehet haſonlóképpen, a' már meg-irt mód ſzerínt a' *præſer*váló eczetben áſztatott ſzelett kenyeren bé-adni.

Haſznos továbbá mind *præſervativè*, azaz: meg-elözésképpen, mind *Curativè*, az-az: orvoslásképpen, a' Bécsi Patikáriuſság le-irásáról költ ujj Könyvben fel-jegyzett *Pulvis Pecorum*, vagy Marháknak való por, mellyböl haſonlóképpen az egéſséges Marháknak a' Mezöre való ki-hajtáſok elött, eczettel és sóval bé-

Bécsi *Pulvis Pecorum*, vagy Marha por.

Fok-hagyma.

hintett

Haáz Rezsõ Múzeum Tudományos Könyvtára, Székelyudvarhely

hintett fzelet kenyéren minden máfod nap adni kell; Nem külömben a' sóval és eczettel meg-hintett 's annakutánna fok-hagymával jól meg-dörgölt fzelet kenyér-is próbált Orvosság.

Sal baccarum Juniperi eczettel, sóval és fok-hagymával öfzve-elegyítve, 's a' kenyérre hintve, fzintén oly hafznos léfzen a' Marháknak reggeli ki-hajtáfok elött bé-adni.

A' *Sulphur ordinarium*, vagy-is a' közönséges büdös-kö, és Kréta apróra törve, reggel és eftve a' Marháknak kenyéren bé-adván, az elöbbeni Marha-dögben fokat hafznált. Kréta és büdös-kö.

Az *Alumen pulmofum*, *Glacies Mariæ*, *Flores fulphuris fublimati*, *Fel vitri*, *Lapis Hæmatites*, *Flores Martis*, mindenikféléböl egy arányú mértéknyit, porrá csinálván, és két fzelet kenyér között kétfzer napjában bé-adván, mind az egéfséges, mind az meg-dögösödött Marháknak jól hafznált. Próbált Por.

Hafonló ereje vólt a' Krétával öfzve elegyitett *Piper longum*nak, különösön pedig a' friss, és jól meg-nött Heringek a' Marháknak mind meg-maradáfokat, mind orvoslófokat nagyon fegéltették, a' beteg Marhának napjában Kréta és *Piper longum*.

Haáz Rezsõ Múzeum Tudományos Könyvtára, Székelyudvarhely

kétſzer egy egéſzſzet, az egéſségesnek pedig reggel és eſtve tsak felett adván-bé, és azt mindenkor az étel elött.

Entzián Por.

Az Entzián por, *Bacca lauri*, Salétrom és büdös-kö, a' Marhákon végben vitt fül furáſok, ér-vágáſok és Istállók meg-füſtöléſek után, ſok helyeken egéſségeſen meg-tartotta a' Marhákat. A' fül furás, a' menyire a' Fordító ahoz értö Emberektöl ki-tanúlhatta, ebben áll, meg-furják úgy-mint a' fülit a' Marhának, és azon lyukban annakutánna, hogy egy ideig bé ne forjon, és hogy minden roſzſz materia oda takarodjék 's ott ki-is folyhaſſon *Helleborus niger* gyökeret vonnak-bé.

A' ködök és ártalmas harmatak ellen.

Nagy ködökben, kivált Őſzſzel, 's Tél tájékán, ezen alább meg-irandó por-is igen haſznosnak tapaſztaltatott, végyenek 2. font fenyö-magot, mellyet valamenyire meg-pergelvén törjék porrá, végyenek továbbá *Flores ſulphuris ſublimati*, *Vitriolum hungaricum*ot, *Alumen crudum*ot, *Bacca laur*it és ſzáraztott Kerti sályát, mindenikfélét 1. fontnyit, mind ezeket egyben törvén, 's jól ki-ſzitálván, két anyi sót (mint a' több *Specie*ſek edjütt) beléje tenni, mellyböl annakutánna minden héten kell egy-

néhány-

Haáz Rezsõ Múzeum Tudományos Könyvtára, Székelyudvarhely

néhányfzor nékiek adni, hogy nyalagaſsák, mindenkor mindazonáltal ételek elött.

Az *Aſſa fœtida*val, Kámforral, Myrrhával és Fok-hagymával öfzve elegyitett *Theriaca Diatheſeron*, vagy-is Marha *Mitridat* által, hetenként ebböl egy-egy diónyi nagyságut egyfzer, vagy kétfzer két fzelet kenyér között a' Marháknak bé-adván, és azt egy ideig *continu*álván, fok Helységek és Marhák tifztán megmaradtanak a' dögtöl. Próbált *Præſervativa.*

Az apróra tört *Antimonium Crudum*, a' Marhák kóſtya közzé elegyitve, mind a' fzarvas Marhákra, mind a' Lóvakra nézve egy nagy *Præſer*váló Eſzköz, nem külömben a' *Crocus Metallorum*, és *Hepar Antimonii*, kivált midön a' Marha, hányáſra ingereltetik, ezen utolsóval mindazonáltal vigyázva kell bánni, és tsak a' hiteles Patikákból jól el-kéfzítve meg-hozatni. *Antimonium crudum.*

Ezen következö por-is mind az beteg, mind az egéſséges Marhák körül jól ſegéltett, végyenek *Sulphur ordinarium*ot, az-az: közönséges büdös-követ, Salétromot, mindenikfélét 4. Lótot, *Angelica* gyökeret $\frac{1}{2}$ Lótot, *Tormentilla* gyökeret, *Imperatoria* vagy *Oſtrutium* gyökeret, mindenikböl 1. Lótot, *Enula* gyökeret Más próbált por.

Haáz Rezsõ Múzeum Tudományos Könyvtára, Székelyudvarhely

4. Lótot, *Bacca laurit* 4. Lótot, Gyalog fenyö magot, *Bacca ebulit*, Dió-fa levelet, Nyír-fa levelet, Kerti Sályát, Kerti Rutát, *Carduus benedictus* levelet, mindenikböl 12. és fél Lótot, ezen füveket, és gyökereket jó ſzárazon, elsöben meg-mérvén, mindeniket külön külön kell egyben törni, és ſzitálni, és annakutánna két Kupa korpával, 's fél font sóval öſzve-elegyitvén, abból azután, anyit, a' menyi az Embernek 4. vagy 5. ujja közzé bé-fér, eczetben áſztatott ſzelet kenyérre hintvén, a' Marháknak reggelenként még pedig étel elött bé-adni, a' beteg Marháknak minden nap, az egéſségeſeknek minden máſod vagy harmad nap, A' belsö képpen *Præſer*váló ſok Eſzközök között ezek, mind a' bé-adott tudosítáſok ſzerint, legpróbáltabbak 's leg-jobbak úgy adattattanak-ki.

§. VII.

A' Külsöképpen *Præſer*váló Eſzközök, vagy az Marhák, és Istállók füſtöléséböl, vagy az Ér-vágásból 's egyéb effélékböl állanak. A' farkok alatt való Ér-vágáſok mind *Præſervativè*, az-az: meg-elözésképpen, mind *Curativè*, az-az: Orvoslásképpen, leg-inkább haſználtanak, és valamiképpen az *Hæmoroides*ben, vagy-is Sülyben, az Emberek a' sürü

Ér-vágás.

vértöl

Haáz Rezsõ Múzeum Tudományos Könyvtára, Székelyudvarhely

vértöl! ki-tiſztulván, 's onnan, a' több' vér magának ſzabadoſſabb útat nyervén, aval ſok nyavalyákat elöznek-meg, ſzíntén úgy, a' Marháknak a' fejek ez által valamenyire könnyebbedik, ujjulni kezdenek, és nem oly hamar *alteral*ódnak, vagy rémülnek-meg. E' felett a' bé-adott ſok tudóſitáſok azt-is meg-bizonyították, hogy a' fel-bontott Marháknak némely réſzekben, ki-folyt, ki-hatott sürü vér találtatott, mellyeknek meg-elözésére tehát, az Ér-vágáſok ſokat haſználnak; meg-jegyezvén itt azt: hogy az ilyen Ér-vágáſſal nem ſokat kell késni, mert ha igen késöre hadják, az, annak-utánna nagyobb *Corruptio*ra, és hamarébb való el-döglésre nyit útot; A' vérnek ki-botsátásában pedig, a' Marháknak erös vóltokra, és ſzínekre kell vigyázni, a' feketéken, és ſetét barnákon bátran többet lehet bocsátoni, mintſem a' fejéreken, fakon és sárgákon.

§. VIII.

AZ Ér-vágás mellett, igen haſznos léſzen továbbá, kivált *Præſervativè* annak találtatott, a' fülek meg-furáſa, és a' *Helleborus niger* gyökér bé-vonáſa, nem-is ok nélkül, mert ennek, a' sínor vonáſſal, és *Fontenel*-

Helleborus niger gyökér.

lával

Haáz Rezsõ Múzeum Tudományos Könyvtára, Székelyudvarhely

lával nagy egyben ſzövetkezéſe vagyon, ezen fenn meg-irt Eſzközök, mind Peſtiſes idökben, mind egyéb nyavalyákban, *Præſervativè* menyit haſználtanak légyen az Embereknek, azt, a' Peſtisnek le-irásáról költ Munkák, ha mind nem-is, nagyobb réſzint bizonyityák, nem külömben az elébbeni Marha-dögben való bizonyos példák-is eléggé ki-mutatták, ezen Eſzközöket mindazonáltal inkább az egéſséges, mint-ſem a' már meg-dögösödött Marhák körül kell végben-vinni.

§. IX.

A' Füſtölö Eſzközök-is az Istállókban lévö gözöknek, és aërnek meg-tiſztitására, igen jók és haſznoſak, mellyhez képeſt, az Istállók ajtajához közél, kivül vagy belöl azokan jó vólna bátorságos helyeken vasroſtélyal bé-fedett fazékakat a' földben bé-ásni és eleven ſzenet tévén beléjek zöld fenyö ágokat réájok hánni, hogy ſzünötlen füMarha füſtölök. ſtölögvén, a' füſt az Istállót el-járhaſſa, az ide alább meg-irandó füſtölöböl-is, napjában olykor olykor, vetni kell azon fazékakban. A' füſtölö pedig ez: Végyenek egyben-tört gyalog fenyö-magot 1. fontot, Dohány-levelet fél fontot, közönséges büdös-követ, ſzurkot, min-

denik-

Haáz Rezsõ Múzeum Tudományos Könyvtára, Székelyudvarhely

denikböl egy fertály fontot, *Aſſa fœtid*át 2. Lótot, mind ezeket elegyitsék 's törjék daraboſſon egyben, evel annakutánna napjában gyakran, és iziben meg-lehet az Istállókat füstölni, minekelötte kivált, az egéſséges Marhákat ki-hajtanák, ekkor pedig hogy a' füſt a' Marhákat anyival inkább meg-járhaſſa, az Istállókat jól bé-kell csinálni.

§. X.

AZ Istállók meg-tiſztuláſokra való füſtölö, a' fellyebb való mellett e' lehet, végyenek reſzelt bak ſzarvat fél fontot, közönséges büdös-követ 1. fontot, *Aſſa fœtid*át fél fertály fontot, a' rétröl való (mel-Iyen egéſséges Marha járt) Tehén, vagy Ökör ganéjt, anyit, mint a' több *Speciej*ek edjütt, mind ezeket-is elegyitsék, 's törjék daraboſſan egyben, és annakutánna az meg-dögösödött Istállókat mind a' dögben, mind a' dögnek meg-ſzünéſe után, akár csupán tsak magára, akár a' felyebb való füſtölövel meg-elegyitve, gyakran füſtölyék-ki.

Tiſztitó füſtölö.

§. XI.

NÉmellyek azt állittyák, hogy ha a' megdöglött marháknak fel-bontáſokkal bennek találtató meg-veſzett réſzeket, úgy-

Haáz Rezsõ Múzeum Tudományos Könyvtára, Székelyudvarhely

mint a' Tüdöjeket, Epe-tartójakat, 's több efféléket, a' kéményben meg-ſzáraſztyák, és annakutánna, ki-ſzáradott fák alá el-áſsák, mind az egéſséges Marháknak egéſségeſen való maradáſokra, mind a' betegeknek fel-épüléſekre, mind pedig a' dögnek hamarébb való meg-ſzüntetésére, egy bizonyos Eſzköz légyen, melly-is mint-hogy némü némüképpen a' *Sympathia*ban fundáltatik, nem éppen meg-vetö 's ki-ki meg-próbálhattya.

NEGYEDIK RÉSZ.

A' Curaló, az-az: Orvosló Eſzközökröl.

§. I.

Ollehet a' Marhák Orvoslásáról ſok Könyvek jöttenek-ki, azok mindazonáltal többire, inkább a' közönséges és rend ſzerínt való, Marha nyavalyáról, 's nem a' Marha-dögröl ſzóllanak, söt ha azt valamenyire illetik-is, a' már elhatal-

Haáz Rezsõ Múzeum Tudományos Könyvtára, Székelyudvarhely

hatalmazott dögben mindazonáltal, a' mint ezt a' példák, és mind az Uraságok Tiſztartóji, mind máſok bé-adott tudóſittáſi bizonyittyák, igen keveſet vagy ſemmit nem haſználtanak, mind addig, miglen a' dög, mérgét egéſzſzen ki nem öntötte 's egéſz csordákot el-nem hordott, ſzünéſe felé pedig a' dögnek, haſználtanak ugyan valamit, de ellenben, eleintén, és a' dög uralkodásával, ſemmit nem. Innen a' *Politico Præſervativa*, és az Orſzágbéli ez iránt való közönséges ſzorgoſság nélkül annakokáért, menyire leheſſen a' Marha-dögben a' *Curaló* Eſzközökben bizni, minden értelmes Marha tartó Gazda által-láthatya.

Sokak a' *Curaló* Eßközök, de keveſek haßnoſok.

A' *Politico Præſervativa* Eßközök nélkül.

§. II.

HOgy pedig az olyatén (a' menyire a' példák ki-mutatták) haſználó Eſzközökis ugyan tsak ki ne maradjanak, és a' mellyek leg-inkább ſegéltettenek, közönségeſsé tétetödjenek, azok, a' felsöbbekben fundált feltételek által ide alább bövebben ki-fognak tétztzeni.

§. III.

A' Külsö Orvosló Eſzközöket a' mi illeti, a' meg-jedzett fül furás, és Ér-vágás, úgy haſznál, hogy ha azt a' nyavalyá-

Haáz Rezsõ Múzeum Tudományos Könyvtára, Székelyudvarhely

nak kezdetivel leg-ottan végben viſzik, de ha kéſnek vélle, és a' nyavalya már el-hatalmazott, úgy annakutánna még több kárt téſzen, ugyan-is: a' nyavalyának öregbedésével, a' Vérben és Nedveſségekben ki-hatott méreg-is ſzintén úgy gyarapodván 's erőt vévén, a' mi még jónak látzanék-is, azt-is, egéſzen megveſztegeti a' késö vér bocsátás tehát, mind a' méregnek ſzükséges ki-ütését meg-gátolván, mind pedig még a' bennek lévö kevés erötöl öket meg-foſztván, a' hamarébb való el-dögléſre-is okot ſzolgáltat, arra való nézve azért, mentöl hamarébb lehet (kivált az Ér-vágáſt) végben-kell vinni, a' fül furás pedig ha késöbbre találna-is maradni, valamit ugyan tsak haſználhat, 's haſznál-is anyit, a' menyit, az Emberekben a' késön végben vitt *Viſicatori*ák, a' farkak alatt való Ér-vágás pedig leg-haſznoſſabb, kétség kivül azért, mert az által az Arany-Érben meg-sürüdett, és a' *Circulati*óra alkalmatlan vértöl meg-ſzabadulván, a' több Vérnek aval, mind ſzabadoſſabb *Circulatio*jára, mind pedig az egyéb tagokban való ſzükséges ki-hatására út nyittatik, mellytöl-is az ilyetén állapotokban igen fok függ.

A' fül furáſt, és Ér-vágáſt mikor kell végben vinni.

És mitsoda réſzeken.

§. IV.

Haáz Rezsõ Múzeum Tudományos Könyvtára, Székelyudvarhely

§. IV.

A' Marháknak az elsö füſtölövel való meg-füſtöléſek-is (mellyet a' külsö *Cura*ló Eſzközök közzé lehet ſzámlalni) ſokat ſegélthet, mert az a' *poru*ſokat, az-az: a' verejték lyukakat meg-nyitván, egyáráſt a' ſzükséges ki-gözölgéſt-is ſegilti, kivált (hogy vastag böröket arra anynyival alkalmatoſſabbá teheſsék) ha a' Marhákat jól és ſokáig dörgölik.

A' Marháknak meg-füſtöléſek.

§. V.

A' Belsö *Cura*ló, orvoſs Eſzközöket a' mi illeti, igen haſznos vólna, a' dögnek *fundamentum*at, a' Marhákból haſonlóképpen menten eleintén ki-irtani, melly-is minden kétség kivül (akár a' roſzſz eleségtöl, akár az el-nyelt már *inficiá*lódott nyáltól romlott légyen-meg) a' gyomorban vagyon, és annak a' gyomorban, 's belekben való hoſzſzas létek által, nem tsak a' vér, hanem a' meg-eméſztésre és táplálásra való minden nedveſségek-is, hova tovább mind inkább meg-veſznek, 's ugyan ezek annakutánna a' következendö orvoſláſt-is nagyon gátolni fogják, söt lehetetlenné téſzik.

Haáz Rezsõ Múzeum Tudományos Könyvtára, Székelyudvarhely

§. VI.

EHez képeſt, igen ſzükséges vólna, a' Marháknak a' gyomrokat ki-tiſztitani, még pedig a' Peſtiſes idökben, az Emberek körül-is haſználó hántató Eſzközök által (és ezt a' kérödzö állatokban, anyival könnyebben végben lehet vinni) mellyek ne tsak a' gyomrot tiſztitanák, hanem a' hántatásban való erölködés által a' tagokat, 's kivált a' meg-sürüdett epét valamenyire meg-is mozdítanák, hogy ennek ereje által azon epe valamenyire vagy higulhaſſon, vagy jó eleve a' tagok ki-tiſztulhaſſanak, melly a' következendö *Cur*át vagy Orvosláſt, nagyon ſegilteni fogja.

A' hántató Eſzközök haſznoſok e' mellyek azok.

§. VII.

AZ ilyetén hántató Eſzközök ſokféle'k, a' füvek között, az *Aſarum* leg-bátorságoſſabb, 's leg-jobb, mert az, *Aromaticum* vagy füſzerſzámu izü és ſzagú lévén, hogy ha bizonyos külömbséggel kéſzitik-el, a' mérges nyavalyák ellen-is igen haſznos ſzokott lenni, a' Hántatásra pedig, e' ſzerínt kell el-kéſzíteni, végyenek ebböl 6, 8, és leg-felyebb 12. friſs leveleket, vagdalják azokat egyben, és egy éjjel, fejér borban, vagy vizben bé-

Külömb külömb féle hántato Eſzközök.

Haáz Rezsõ Múzeum Tudományos Könyvtára, Székelyudvarhely

bé-áfztatván, reggel facsarják-ki, 's adják-bé annakutánna a' Marhának, hafonló ereje vagyon a' porrá tört gyökerének-is, hogy ha azt borral, vagy vizzel egyben elegyitvén, a' Marhának bé-adják.

§. VIII.

A' *Mineral*ékból való hántató Efzközök (úgy-mint az *Antimonium*) ha fzintén keményebbek-is, mintfem a' füvekből valók, nem meg-vetök mindazonáltal, és vagy *ex Vitro Antimonii* vagy *ex Croco Metallorum* kéfzitett porból állanak, ezen utolsóból akár csupán porul 20, 30, 's leg-felyebb 40. *Grant*, akár pedig borban áfztatva lehet a' Marháknak bé-adni, amazból pedig fzintén úgy, borban, vagy a' nem lévén, gyenge híg ferben bé-áfztatva, 2, 4, 's leg-felyebb 6. *Untiát* bé-adni, meg-jegyezvén itt azt, hogy ebböl tsak egy darabatska-is egy néhány ejtelnek el-kéfzitésére elégséges, és igy, ennek el-kéfzitéfe inkább a' bornak, vagy a' fernek, mint az *Vitrum Antimonium*nak fokságában áll.

§. IX.

EZen hántatóknak bé-adásában való idöre 's *Circumftantia*kra leg-ottan a' nyavalya kezdetin kell réá-vigyázni, mert ha kés-

nek

Haáz Rezsõ Múzeum Tudományos Könyvtára, Székelyudvarhely

nek vélle, ártanak annakutánna inkább, mintſem haſználnak, a' mint hogy a' Has-menésreis útat nyitván, veſzedelmeſek léſznek. A' *Circumſtantiák* pedig ezek: hogy ha a' Marhában, a' hányásra és böfögésre való jelek mutogatyák magokat, kivált, midön a' roſzſz eleség és viz miatt valami gyanúság lehet.

Mikor kell ezeket bé-adni.

§. X.

A' Purgáló Eſzközök, valamint a' Peſtiſes idökben 's egyéb mérges nyavalyákban az Emberek, ſzintén úgy a' Marhák körül-is, söt még inkább, gyanúſſak, mint-hogy azok, utolyára a' közönséges has-menéſt (melly anyi Marhákat hordott-el) igen könyen okozhattyák hanem-ha (kivált midön a' nyavalya has-menéſſel kezdödvén) illendö mértékkel *Rhabarbarum Monachorum*at adnának-bé.

Micsoda *Purgáló* Eßközökkel kell éltetni, 's mikor.

§. XI.

A' Mi a' több *Curaló* Eſzközöket illeti, mint-hogy keveſſek azok között az hathatóſſok, rövidségnek okáért azért, tsak azokat kell elö-ſzámlálni, mellyek a' bé-adott tudositáſok ſzerint leg-inkább haſználtanak, mellyeknek a' *Præſervativák* között fel-jedzett Eſzközöket-is közikben kell ſzámlálni, ily külömb-

Haáz Rezsõ Múzeum Tudományos Könyvtára, Székelyudvarhely

lömbséggel mindazonáltal, hogy azokból a' *Cu-*
*ra*ban bövebben és gyakrabban adnak-bé.

§. XII.

A' *Cura*ló Eſzközök között jóknak találtatak, a' tonnákból friſſen ki-vett moſatlan Heringek, és mind *Præſervativè*, mind *Curativè* haſználtanak, hogy ha a' megbetegedett Marhának koroſs vóltához képeſt, reggeli és eſtvéli étele elött egy felet, vagy egéſzſzet bé-adtanak, és ha valamint ſzintén egyéb belsö *Cura*kban, ekkoron-is kevefet adtanak inya, ezt pedig nem ok nélkul, mert a' ſzer feiett való ital többire veſzedelmes has-menéſt okozott a' beteg Marhában, a' sós Eſzközök pedig, a' sónak ki-hatáſa által, arra anyival-is több okot ſzolgáltattak, miért haſználtanak légyen a' Heringek, annak oka a' lehet, hogy valamint a' só, mindenkor egy nagy *Præſer*váló Eſzköz vólt a' Marhákban, a' tengeri só-is haſonlóképpen, mint még nyers, és a' tüz által ki nem ſzáradott, következésképpen mint nem-is oly *Corroſivum*, vagy-is egyben rágó erejü portéka, mind a' nedveſségeket, mind a' több keményebb réſzeket, a' hírtelen és tovább való

Friſs Heringek.

Az orvoslás közben vigyázva és okoſſon kell a' Marhákat megitatni.

Haáz Rezsõ Múzeum Tudományos Könyvtára, Székelyudvarhely

rothadáſtól meg-tartván, mind a' *Præſervati*-vát, mind a' *Cura*láſt ſokat ſegéltette, kivált mivel az ilyetén halakat, mellyeket vagy a' tengerböl fognak-ki, vagy onnan más vizben téſznek, azonkivül-is ſokkal jobbaknak és egés-ségeſebbeknek tartyák.

§. XIII.

Ember ganéjj és vizellet.

E' Mellett, az egéſséges Ember ganéjj és vizellet, hogy ha azt a' Marhák itala közzé elegyitik, 's napjában kétſzer bé-adják, nem külömben igen haſznosnak tapaſz-taltatott, kivált, mivel a' beteg Marhák azt mindenek-felett kivánták 's örömeſt bé-vették; Mellyeknek az az oka lehet, mert az emberi eledel, kenyérböl, húsból, borból, és ſerböl állván az *Excrementum* azokból nyilván *Mumia-lis* minémüséget véſzen magában, melly annak-utánna a' Marhák meg-maradását, és fel-gyo-gyulását oly nagyon ſegílti, de e' félett azon *excrementum*ban igen hathatós és ſebes *Armo-niacalis* só, vagyon böv mértékben, és ebben a' rothadás ellen nagy *Præſervati*vára való erö, és egyſzersmind a' tengeri sóhoz nagy haſon-latoſság, vagy talám annál nagyobb ereje-is vagyon, ezen valamenyire idegen orvoſságnak hathatós vóltát ſokan, kivált a' bé-adott tu-

dóſitá-

Haáz Rezsõ Múzeum Tudományos Könyvtára, Székelyudvarhely

dósitások, nagyon bizonyittyák, söt a' Pestis-ben, Emberek-is sokan éltenek, *Præservativa* helyett, a' magok vizelletekkel, és tapasztalták hasznát söt az ember-ganéjj, a' Lóvak körül-is a' *Corrosiók* vagy-is kemény belsö rágások ellen igen hasznos, és szemlátomást segélt, ezekböl azért ki-tetzik, hogy ezen orvosló Eszközöknek az ereje, nem meg-vetö, anyival-is kevésbé pedig, mert a' Marha *excrementum*-is, mellyben noha korántis nincsen anyi *Mumialis* minémüség, az Embereknek-is ellenben igen sokszor használ.

§. XIV.

EZen *Cura*ló Eszközökhöz hozzá lehet még tenni, amaz hiteles, és úgy nevezett Wiskovski port, melly a' sok helyekröl bé-adott hiteles tudósitások szerint, az eddig való Marha-dögben igen nagy hasznot hajtott, ezt pedig, a' szükséges útositással edjütt, azon pornak fel-találójánál, és kéfzitöjénél, itt helyben meg-lehet szerzeni. Próbált drága por.

§. XV.

MInt-hogy pedig a' több *Circumstantiák* között, leg-inkább a' has-menésben hullottanak-el a' Marhák, ez ellen, a'

Haáz Rezsõ Múzeum Tudományos Könyvtára, Székelyudvarhely

sütö-kementzéböl való, jól ki-égett Marha *Mittridat*tal öfzve-elegyitett, és annakutánna a' Marháknak napjában kétzer vagy háromfzor bé-adott agyag, tapafztaltatott leg-hafznofobb Efzköznek lenni, mert azon agyag, az hofzfzas égéffel *Bolus Armena* minémüséget véfzen talám laffanként magában, és mivel a' megsült kenyérböl való gözök-is annak nagy eröt adhatnak, anyival-is tehát hathatófabb.

A' has-menés ellen.

ÖTÖDIK RÉSZ.

A' Méfzárfzéki Marhák ki-vágásában való gondofságról.

§. I.

Valamint a' felyebb való Czél és rendeléfek fzerínt, a' Marhák meg-maradásában, és *Cura*lásában eddig elé nagy gondofság tartattatott, fzintén oly fzükféges léfzen immár arra-is nagyon réá vigyáz-

Haáz Rezsõ Múzeum Tudományos Könyvtára, Székelyudvarhely

vigyázni, ne hogy az ilyetén Marha-dögben, a' Marha-hús eledelböl, az Emberekre-is valami nyavalya következzék, és noha némelyek azt tartyák, hogy a' Peſtisnek a' Marha-döggel, ennek-is ellenben amaval ſemmi *Communicatió*ja, avagy egyeſsége nintsen, terméſzet ſzerínt-is mindazonáltal egéſzſzen úgy tetzik, hogy a' beteg Marhákban lévö tsak rendes nyavalyák-is, anyival inkább a' közönséges dögöt okozó kováſz, és már meg-veſztegetett réſzek, azoknak meg-ételekkel az Emberekben-is veſzedelmes ſzikrát gerjeſzthetnek, és ha ſzíntén a' dögre nem-is, ſok egyéb nyavalyákra mindazonáltal gyanut 's alkalmatoſságot ſzolgáltathatnak.

§. II.

MEllyhez képeſt, hogy az ilyetén állapotban, és veſzedelemben, mire kellyen a' Méſzár-ſzékre való Marhák kivágásában vigyázni, igen ſzükséges léſzen arról, *fundamentum*os tudóſitáſt adni.

§. III.

HOgy azért, ezen Czél annál bizonyosabban meheſſen végben, a' Marhák között való külömbséget kell fel-ven-

 ni,

Haáz Rezsõ Múzeum Tudományos Könyvtára, Székelyudvarhely

ni, és e' ſzerínt, a' mi már a' Teheneket illeti, azokban, a' téjnek el-apadáſa, és a' bornyaiknak el-hányáſa, a' már bennek lévö nyavalyát, 's következésképpen, Méſzár-ſzékre való alkalmatlan vóltokat, önként ki-mutattyák; mert a' Téjnek el-apadáſa, a' rend-ſzerínt való, söt el-ragadó nyavalyáknak-is többire mindenkor, és bizonyos jele 's arra való nézve ſem tejével, ſem vajával nem ſokat kell hajtani, el-apadván azonkivül-is az ilyetén Marhának a' Teje, de ha ſzintén (mint-hogy nintſen oly *regula*, mellynek ki-fogáſa ne légyen) volna-is teje, vagy igen keveſet ád, vagy annak-is gyanúság fér a' ſziníhez, következésképpen, ſem tejével élni, ſem a' Méſzár-ſzékben ki-vágni éppen nem kell, a' Tehenekből, azért a' nyavalya, és onnan Méſzár-ſzékre való alkalmatlan vóltok, könyen ki-tetzik.

A' Tehenek ki-vágásában való gondoſság.

§. IV.

AZ Ökrök körül pedig nagyobb vigyázás kivántatik, a' dög iránt való gyanúságban azért ſemmi bádjott, és ſzomorkodó Marhákat ki nem kell vágni, söt egéſséges idökben-is, ſoha addig a' húſt el-ne adják, miglen elsöben, minden belsö réſzeket, kivált a' beleket, de még magát a' húſt-is jól meg nem viſgál-

Az Ökrök ki-vágásában,

Haáz Rezsõ Múzeum Tudományos Könyvtára, Székelyudvarhely

vifgállyák, mellyekben ha valami nevezetes *Macula* találtatik, leg-ottan bé-tíltani 's a' felyebb meg-irt mód fzerínt el-vermelni kell.

§. V.

ARra való nézve, minden Helységekben, meg-élemedett ahoz értö, és jó lelkü Emberéket kellenék ki-válafztani, a' kiknek hírek, 's engedelmek nélkül, és miglen azok a' Marhákat jól meg-nem vifgályák, mind addig, fem Méfzárofoknak, fem Lakófoknak a' ki-vágott húft el-adni, vagy megvenni fzabad ne lenne, ezek az Emberek, a' kis helységekben fzintén azt vihetik végben, valamit a' nagyobb Helységekben való eskütt Hús-látók, a' kiknek nevezetes, söt *Corporális* büntetés alatt, önként való kötelefségekben áll, a' le-ütött Marhát, még egéfséges idökben-is jól meg-vifgálni, és abban leg-kiffebb rofzfzat tapafztalván, azt a' Felsöbbeknek megjelenteni, meg-jegyezvén itt, hogy ezeknek nem tsak az egéfséges Marhákhoz, hanem még a' Marha-döghez, és meg-döglött Marhákhozis, jól értö Embereknek kell-lenni, a' kik a' Marhának minden réfzít jól efmérjék, jól megvifgályák, és a' kik annakutánna a' Felsöbbeknek, és több Helységeknek hiteles *relatió*t, és

Jó lelkü hús-látók hírek nélkül Méfsár-fékre való Marhát ki nem vágni.

A' hús-látók kötöleſségek.

Mind egéfséges

fzámat

Haáz Rezsõ Múzeum Tudományos Könyvtára, Székelyudvarhely

számat tudjanak adni, nagy büntetést érdemlenek azért, mind a' Mészárosok, mind a' Lakósok, hogy ha az ilyetén Hús-látók által való meg-visgálást el-mellözik, el-kerülik, mert nem lévén az Emberek arról bizonyosok, hogy valyon a' ki-vágott Marhában nem vólte valami nyavalya, abból tehát, a' közönséges egésségre nézve, a' Lakósokban és Helységekben ki-potólhatatlan kár származhatik, melly-is egy oka lehet annak, hogy a' Marha-dögöt gyakran követi a' Pestis.

De kivált dögös Idökben.

§. VI.

HA a' nagyobb szarvas Marhák körül, ily gondósság kivántatik, a' bornyuk iránt tehát (mint-hogy azok még gyenge vóltokra nézve minden roszszat könyebben bészívnak 's el-kapnak) anyival-is szükségesebb gondoskodni, nevezetesebben a' Júhok és Sertések, mint afféle hírtelen való, és sokféle dögre hajlandó, 's önnön magokban-is egésségtelen eledelü állatok körül.

A' Bornyuk, és Júhok meg-nyúzásában.

§. VII.

HOgy azért utolyára, az ezek iránt való gondosság *punctualiter* megyen végben, 's egyszersmind minden Helységek ezen

rende-

Haáz Rezsõ Múzeum Tudományos Könyvtára, Székelyudvarhely

rendeléſeket vóltaképpen meg-tudhaſsák, arra való nézve a' Bécsi Harmintzadoſoknak, és Hús-látóknak ſzabott rendet, *Inſtructiót*, és az ebben ki-adandó *Decretum*nak formáját ſzükséges léſzen fel-tenni.

Decretum Copia*ja*.

A' Bécsi Polgár-Meſter és Tanáts által N. N. mint a' Csáſzári Felség, Szent Márki *Linia*nál lévö *Banco* Jövedelmei bé-vévöjének jelentetik ez által. Ugy értetett ſa' bé-vett tudóſitáſokból, hogy Magyar-Orſzágból, és. *Auſtria*ból ſok meg-dögösödött ſzarvas Marhák hajtattanak ide bé, mellyekenis (hogy ha az olyatén, Marhának a' könyve csorog, a' ſzája eröſſen habzik, vér menéſe tapaſztaltatik, nem külömben, ha a' ſzöre mint a' ſerte fel-felé áll, vagy ha nem eſzik) meg-lehet esmerni, és jóllehet az ilyetén meg-dögösödött ſzarvas Marháknak bé nem botsátáſok iránt, a' Felsöbbektöl, a' vég helyeken való ſzükséges rendeléſek már megtétettenek, a' *Magiſtratus* mindazonáltal, a' következhetö dögnek el-forditására, akarván tóvább való *diſpoſitio*kat-is tenni, nékie azért *Banco* jövedelmek bé-vévöjének keményen pa-

Haáz Rezsõ Múzeum Tudományos Könyvtára, Székelyudvarhely

rancsolya, hogy minden Marha-Kereskedök, Méſzároſok, és máſok által ide hajtandó ſzarvas Marhákat ſzorgalmatoſſan meg-viſgályon, és ha a' meg-írt jelek közül valamelyikben edjett, vagy többet-is tapaſztalna, az olyat leg-ottan válaſzſza külön, és bé ne bocsáſſa, a' *Magiſtratus*nak pedig a' tovább való *diſpoſitió*kra nézve, ſietve meg-jelentse, és onnan az ez iránt meg-kivántatókat várja-el.

HATODIK RÉSZ.

Az idegen Marháknak bé-hajtásában való elöre vigyázáſról.

§. I.

Miért ſükséges az.

MInt-hogy a' mindennapi eledelre, 's egyéb okokra nézve, el-kerülhetetlenül megkivántatik, hogy újjabb ujjabb Marha jöjjön-bé, és a' le-vertek-is ki-potoltaſſanak, e' tehát, hogy tudni-illik mi féle Marhát, honnan, és miként kelleſsék bé-hozni igen nagy elöre való vigyázáſt kiván.

§. II.

Haáz Rezsõ Múzeum Tudományos Könyvtára, Székelyudvarhely

§. II.

HOgy azért ſem a' Marha tenyéſzésre, ſem a' Méſzár-ſzékre nézve fogyatkozás ne légyen, az meg-dögösödött helyekröl, ſem apró, ſem nagy Marhákat éppen nem, a' gyanus helyekröl pedig igen vigyázva kell bé-venni, mert az ebben való vigyázatlanság, az Embernek nem tsak táplálására, hanem a' Marhának, mind az egéſségeſen megtartott, mind a' már annakelötte meg-dögösödött helyeken való jövendöbéli tenyézésére nézve-is igen káros léſzen, és annyit tenne, mint egy tüznek meg-óltáſa után, ujjat gerjeſzteni.

A' gyanus helyek iránt.

§. III.

BIzonyoſabb vóltáért tehát, ſzükséges léſzen mind a' közél, mind a' távul lévö 's Marhákkal kereskedö helyek iránt, ſzorgalmatos vigyázáſſal lenni, 's tudakozódni, mellyet a' Tiſztartók, Birák 's más Elöl-járók által, ſzünetlen bé-adandó tudóſitáſokból ki-is lehet tanúlni, és azt annakutánna, a' körül-bé való Helységeknek, hogy azok magokat, a' kártól elöre meg-örizheſsék, mindenkor és jó eleve, tudtokra adni.

A' jó tudóſitáſok iránt való gondoſság.

Haáz Rezsõ Múzeum Tudományos Könyvtára, Székelyudvarhely

§. IV.

A' gyanus és megdögösödött helységeknek ki-iráſa.

IGen ijó vólna továbbá, az olyatén megdögösödött, és gyanus helyeket név ſzerínt mind ki-irni, ezt annakutánna, a' Lakóſok tudóſittatáſokra nézve, Templomok, és Tanács-házak ajtaira fel-verni, más helységeket-is valahól a' dög magát ujjra jelengeti, oda megint fel-irni, 's mind addig ott hadni, miglen arról, hogy azon helységek a' dögtöl egéſzſzen meg-ſzabadultanak, és hogy a' kitiſztitás iránt fenn meg-irt rendeléſek immáron végben-is mentenek bizonyos tudóſitáſok nem jönek.

§. V.

A' Marhák általvételében való alkalmatos helyek.

A' Marhák bé-hajtásában pedig az alább következendö rendeléſeknek telyeſitéſére, arra kell ſzorgalmatoſſan vigyázni, hogy a' leg-kiſſebb dögröl való gyanúban-is, mind a' gyanus, mind az *inficiá*lódott helyek iránt való *diſpoſitió*k (a' menyiben tsak lehet, és a' *Circumſtan*tziák engedik) a' ſzéleken lévö vizekhez 's folyó vizekhez intézteſſenek.

§. VI.

A' Gyanus helyekröl való, és onnan már, közlébb-is hajtott Marhákat a' Hús-látóknak már ki-adott *Decretum Copiá*ja ſze-

Haáz Rezsõ Múzeum Tudományos Könyvtára, Székelyudvarhely

fzerínt, eskütt Emberek által jól meg-kell vis- Eskütt Emberek által légyenek a' meg-viſgáláfok.
gáltatni, hogy-ha egéſségeſeké? ha pedig bátor egy-is tsak valamenyire egéſségtelennek tapaſztaltatik, edjet-is közzülök fel nem kell fzabadítani, hanem a' véllek lévö Emberekkel edjütt 14-20-30 és 40. napokig tartó *Contumaciára* viſza tériteni, réá vigyázván fzorgalmatoſſan, hogy ha az alatt, ſok, vagy kevés Marha betegfziké-meg, és húll-el.

§. VII.

HA meg-dögösödött helyekről valók a' Marhák, bátor egéſségeſek légyenek-is, mind Emberekkel, mind Marhákkal, ki- Szükséges *Contumacia.*
kell mindazonáltal leg-ottan a' rendes *Contumaciát* tartatni 's azután-is, a' Marhákat mind addig által nem venni, miglen elsöben (föként a' Júhokat) folyó, és mély vizben eléggé meg-nem úſztatták, ki nem moſatták.

§. VIII.

MEg-úſztatáſok, ki-moſatáſok pedig úgy légyen, hogy a' viz fel-felé, a' fzör ellenében mennyen, mert külömben a' Szükséges a' Marhákat meg-úſztatni, ki-moſatni.
fzörnek keménysége és fokſága miatt, a' viz a' börökig (hólott a' dögöſség leg-inkább elrejti magát) nem hathatván-bé, nem-is mos- És miként.
hattya jól ki a' Marhákat.

Haáz Rezsõ Múzeum Tudományos Könyvtára, Székelyudvarhely

§. IX.

A' Marhák mellett lévö Embereket a' mi illeti, azokat többire (kivált a' dögös helyekröl valókat) viſzſza kell küldeni, nem lévén azon kivül-is a' Marhák által-vételek után azokra több ſzükség.

A' Marha-hajtók viſſza küldéſe.

§. X.

HA azon helységben, a' honnan a' Marhákat hajtyák, Peſtis, vagy egyéb elragadó nyavalyák uralkodnak, ekkor, a' kemény *Contumacia*, és a' gyakor meg-úſztatás, ki-mosás, nem elég, hanem a' Marha hajtókat Marhájokkal edjütt viſzſzá-kell igazítani, és keményen véllek bánni, mindenek felett pedig a' Júhok iránt ezen viſzſzá igazítáſt meg-kell tartani.

Kivált ha Peſtiſes helyekröl valók.

§. XI.

HOgy pedig a' könnyen meg-történhetö, és felette káros csalárdságok meg-gátoltaſſanak, a' Harmitzadakon, és Vámakon, mind addig ſemmi Marhákat ne bocsássanak által, mig a' hajtók elégséges, és eskütt Emberektöl költ bizonyság Leveleket nem adnak elö, melly *Paſſu*ſoknak annakutánna, min-

A' Harmintzadoſſak, és Vámaſok kötelesſégek.

den

Haáz Rezsõ Múzeum Tudományos Könyvtára, Székelyudvarhely

den Harmintzadoſſak, Harmintzadról, Harmintzadra neveket alája irják.

§. XII.

A' Marhák által-vételében léjendö viſgálás alkalmatoſságával, arra kell a' felyebb meg-irt *Præcautio* mellett föképpen vigyázni, hogy ſemmi olyan Marhat bé ne végyenek, mellynek a' ſzemei eröſſen könyveznek, orrából foly a' ruſnyaság, fülei el-vadnak ereſztve, nagy has-menéſe vagyon, úgy, a' melly Tehenek a' Fejeket rendeletlenül mozgattyák, ide 's tova hányák, vetik, a' ſzörököket-is (kivált az Ökröknek) jól meg-kell viſgálni, hogy ha azoknak a' magok terméſzeti lágyságok meg-vagyoné, 's nem kenyeké, mint a' ſerte, ugyan-is: az olyatén kemény ſzör, azt mutattya-ki, hogy a' bör, és az abban lévö ſzör gyökerek, vagy a' rühtöl, vagy egyéb roſzſztól *inficiá*lva vadnak, következésképpen, a' dögös nyavalyára okot-is ſzolgáltathatnak, ha pedig a' Csordában effélék többek találtatnának, jele annak, hogy a' Csorda-is már *inficiá*lva vagyon, egyet-is azért közzülök által nem kell venni, hanem az Emberekkel edjütt leg-ottan viſzſza igazítani.

Jelei a' gyanus Marháknak.

§. XIII.

Haáz Rezsõ Múzeum Tudományos Könyvtára, Székelyudvarhely

§. XIII.

A' Mi immár a' Sokadalmakat, és ſokadalmas Helyeket illeti, mint-hogy az olyan helyekre ſok Marhákat hajtanak, ebben-is a' felyebb meg-irt *Præcauti*óknak telyeſitésére, nagy, söt több gondoſság kívántatik, ugyanis: a' különes Marha hajtáſſal tsak ez, vagy amaz helység, az Orſzágas Sokadalmak alkalmatoſságával pedig egy egéſz Orſzág meg-betsülhetetlen károkat vallhat, mellyet, a' Felyebb valók által, bizonyoſſan meg-elözni lehet.

A' Sokadalmakban és Barom-vásárokban való gondoſság.

§. XIV.

ES mivel a' ſzarvas Marhákkal edjütt (a' dögre nagyon hajlandó) Júhok és Sertéſek, ſzintén úgy az emberi Nemzetnek táplálására, és az Uraság 's Szegénység haſznára való állatok, ahozképpeſt, a' Marhák iránt már felyebb ki-adott rend-tartásról való *Politica*, 's több egyéb *Præcauti*ókat, ezekre nézve-is, kivált által-vételekben 's bé-hozáſokban nagyobb réſzint, ſzintén úgy, vagy még ſzoroſſabban meg-kell tartani, hogy az ISTENi Kegyelem mellett, ezen *Præcauti*ók által, mind a' ſzarvas, mind egyéb Marhák, a' menyiben tsak lehet, amaz ártalmas, hírtelen el-terjedö, és ſok féle Csordáknak el-hordáſa után-is, nehezen ſzünhetö Marha-dögtöl meg-óltalmaztaſſanak.

Júhok és Sertéſek.

MUTA-

Haáz Rezsõ Múzeum Tudományos Könyvtára, Székelyudvarhely

MUTATÓ TÁBLÁJA

Mind azoknak, valamellyek a' Marha rend-tartásról ezen Könyvben bé-foglaltattak.

Elöl-járó beſzéd, És a' Marhák körül meg-kivántató rend-tartáſra való nogató Okok.

A' Marhák Teremtetéſekröl. - - - *Pag.* 3
Azoknak a' Viz-Özönben lett meg-tartatáſokról. - *ibidem.*
A' Mezei munkának folytatásáról. - - - 4
Az Áldozatról. - - - - - *ibidem.*
KRISTUS Urunk Születésének a' Páſztoroknak lett ki-jelentéséröl. - - - *ibidem.*
A' Marha-dög miatt ſzármazó nagy kárról. - *ibidem.*
Az Uraság és Szegénység meg-romláſa. - - 5
Az Uraságok Tiſztartójoktól bé-vett tudóſitáſok. - 6
Azok mit foglalnak magokban. - - - 7

Haáz Rezsõ Múzeum Tudományos Könyvtára, Székelyudvarhely

ELSŐ RÉSZ.

A' Marha-dögnek Okai. - Pag. 8

A' Peſtis és a' Marha-dög Okainak küllömbségei. *ibidem.*
Valyon az, az *Aſtralis* az-az: a' Csillagos, vagy a' Levegö-Ég *influentia*jától. - - 9
Vagy inkább a' roſzſz eleségtöl vagyoné. - - *ibidem.*
És Miért. - - - - - - 10
Oka a' nagy Epének. - - - - *ibidem.*
A' hives és ſzáraz Nyár. - - - - 11
Viznek nem létele. - - - - - *ibidem.*
A' por és féregbéli tiſztátalanság. - - - 12
Tiſztátalan Viz. - - - - - *ibidem.*
Annak hírtelen való iváſa. - - - - *ibidem.*
Valóságos oka az el-ragadó dögnek. - - 13
A' Marháknak az Istállóban való edjütt lételek. *ibidem.*
A' Marhákban való irtózás, és félelem. - *ibidem.*
A' Marháknak a' közönséges helyeken való egy-ben elegyedéſek. - - - - 14

MÁSODIK RÉSZ.

A' Præſervativa, *az-az meg-elözö Eſzközökröl.*

A' *Politica Præſervativá*nak ſzükséges vólta. - 16
A' jó eleve való külön-válaſztásnak haſzna. - 17

Miként

Haáz Rezsõ Múzeum Tudományos Könyvtára, Székelyudvarhely

Miként kell azt végben vinni. - - *Pag. ibidem.*
Miért nem haſznált mindenkor. - - - 18
Micsoda Marhákat kell külön válaſztani. - - 19
És hová. - - - - - - *ibidem.*
A' legeltetö helynek és Kóſtnak ki-ſzakaſztáſa. - *ibidem.*
A' legeltetö hely ne légyen igen meſzſze. - - 20
Mikor és miként kell a' Marhákat a' Mezöre ki, és megint bé-hajtani. - - - 21
A' Marháknak a' Mezöre való ki-hajtáſok elött léjendö meg-itatáſok. - - - *ibidem.*
És miért. - - - - - - *ibidem.*
A' meg-kivántató Viz és itató helyek iránt való gondoskodás. - - - - 22
A' Marha-dögnek többire Nyárban, és Őſzön való uralkodáſa. - - - - *ibidem.*
A' Télben uralkodó dögnek okai. - - - 23
Orrok, Inyek, és Nyelvek meg-dörgölésének ſzükséges vólta. - - - - 24
A' Marhákra való gond a' haza hajtás után. - *ibidem.*
Az itató helyeknek és Istállóknak ki-takaritáſok. - 25
Az el-döglö Marha iránt való gondoſság. - - 26
Miként kell a' meg-döglött Marhákat el-vermelni. - *ibidem.*
A' meg-döglött Marha alatt lévö törödéknek és ganéjnak ki-irtáſa. - - - 27
A' dögös vermek iránt való gondoſság. - - 28
Micsodáſok, és mi helyen légyenek azok. - - *ibidem.*

Haáz Rezsõ Múzeum Tudományos Könyvtára, Székelyudvarhely

Pag.

Földel való gyakor meg-hordáſoknak ſzükséges vólta. - - - - - *ibidem*
Azoknak veſzedelmes fel-bontáſok. - - - 29
A' vermelö helyeknek távól való lételek. - - *ibidem.*
A' meg-döglött Marháknak ki-hurtzoláſok. - - 30
A' meg-dögösödött Istállókban forgolódó Emberek iránt való gondoſság. - - - 31
A' Marha dögi után való gondoſság. - - 32
Az Istállóknak 's egyebeknek ki-takaritáſok. - *ibidem.*
A' padlott és téglával padimentumozott Iſtállók. - 33
A' nem padlottak. - - - - - *ibidem.*
A' köböl rakottak. - - - - - *ibidem.*
A' fából valók. - - - - - 34
A' Sópok vagy ſzéna-tartó helyek. - - - *ibidem.*
Az el-múlhatatlan tiſztaságnak okai. - - - 35
Azoknak haſznai. - - - - - *ibidem.*
Az Istállókbéli tiſztaság iránt való további gondoſság. - - - - - 36
Azoknak el-mulatáſokból ſzármazó kárak. - - *ibidem.*

HARMADIK RÉSZ.

A' Præſervváló, *az-az: meg-elözö Orvoſs Eſzközökröl.*

A' *Præſerv*váló és *Cura*ló Eſzközöknek kevés erejek. 37

A' *Præ-*

Haáz Rezsõ Múzeum Tudományos Könyvtára, Székelyudvarhely

A' *Præſerv*áló Orvoſs Eſzközöknek ereje. - *Pag.* 38
Inyeket, Nyelveket, és Fog-húſokat jól meg-
dörgölni. - - - - 39
Ereje az eczetnek. - - - - 41
Marhának való izek. - - - - *ibidem.*
Marha *Mitri*dátt. - - - - 42
Bécsi *pulvis Pecorum*, vagy Marha por. - - *ibidem.*
Fok-hagyma. - - - - - *ibidem.*
Kréta és büdös-kö. - - - - 43
Próbált por. - - - - - *ibidem.*
Kréta és *Piper longum.* - - - - *ibidem.*
Entzián por. - - - - - 44
A' ködök és ártalmas harmatok ellen. - - *ibidem.*
Próbált *Præſervativa.* - - - - 45
Antimonium Crudum. - - - - *ibidem.*
Más próbált por. - - - - *ibidem.*
Ér-vágás, - - - - - 46
Helleborus niger gyökér. - - - - 47
Marha füſtölök. - - - - 48
Tiſztitó füſtölö. - - - - 49

NEGYEDIK RÉSZ.

A' Curaló, *az-az: Orvosló Eſzközökről.*

Sokak a' *Cura*ló Eſzközök, de kevesek haſznoſok. - 51
A' *Politico Præſervativa* Eſzközök nélkül. - - *ibidem.*

Haáz Rezsõ Múzeum Tudományos Könyvtára, Székelyudvarhely

Pag.

A' fül furáſt, és ér-vágáſt mikor kell végben vinni. - - - - - 52
És micsoda réſzeken. - - - - - *ibidem.*
A' Marháknak meg-füſtöléſek. - - - 53
A' hántató Eſzközök haſznoſoké, 's mellyek azok. - 54
Külömb külömb-féle hántató Eſzközök. - - *ibidem.*
Mikor kell ezeket bé-adni. - - - - 56
Micsoda purgáló Eſzközökkel kell éltetni, 's mikor. - - - - - *ibidem.*
Friſs Heringek. - - - - - 57
Az orvoslás közben vigyázva és okoſon kell a' Marhákat meg-itatni. - - - *ibidem.*
Ember ganéjj és vizellett. - - - - 58
Próbált drága por. - - - - - 59
A' has-menés ellen. - - - - - 60

ÖTÖDIK RÉSZ.

A' Méſzár-ſzéki Marhák ki-vágásában való gondoſságról.

A' Tehenek ki-vágásában való gondoſság. - - 62
Az Ökrök ki-vágásában. - - - - *ibidem.*
Jó lelkü Hús-látók hirek nélkül Méſzár-ſzékre való Marhát ki nem vágni. - - 63

A' Hús-

Haáz Rezsõ Múzeum Tudományos Könyvtára, Székelyudvarhely

A' Hús-látók kötöleſségek. - - - *Pag. ibidem.*
Mind egéſséges. - - - - - *ibidem.*
De kivált dögös idökben. - - - - 64
A' Bornyuk és Júhok meg-nyuzásában. - - *ibidem.*
*Decretum Copia*ja. - - - - - 65

HATODIK RÉSZ.

Az idegen Marháknak bé-hajtásában való elöre vigyázáſról.

Miért ſzükséges az. - - - - - 66
A' gyanus helyek iránt. - - - - 67
A' jó tudóſitáſok iránt való gondoſság. - - *ibidem.*
A' gyanus, és meg-dögösödött helységeknek kiirása. - - - - - 68
A' Marhák által-vételében való alkalmatos helyek. - - - - - *ibidem.*
Eskütt Emberek által légyenek a' meg-visgáláſok. - - - - - 69
Szükséges *Contumacia.* - - - - *ibidem.*
Szükséges a' Marhákat meg-úſztatni, ki-moſatni. - - - - - *ibidem.*
És miként. - - - - - - *ibidem.*
A' Marha hajtók viſzſzá-küldéſe. - - - 70

Kivált

Haáz Rezsõ Múzeum Tudományos Könyvtára, Székelyudvarhely

Kivált ha Peſtiſes helyekröl valók. - - *Pag. ibidem.*
A' Harmintzadoſſak és Vámoſok kötöleſségek. - *ibidem.*
Jelei a' gyanus Marháknak. - - - - 71
A' Sokadalmakban, és Barom-vásárokban való gondoſság. - - - - 72
Júhok és Sertéſek. - - - - - *ibidem.*